

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JØRGEN NIELSEN

ARBEJDER
I DANSKHEDENS
TJENESTE

Arbejder i
danskhedens tjeneste

Jørgen Nielsen

Arbejder i
danskhedens tjeneste

*Typograf og mindretals-
sekretær i Flensborg*

Udgivet af Hans Schultz Hansen

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB
NR. 25

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
AABENRAA 1987

Udgivet med støtte fra
Dansk Kultursamfund
Redaktør J. Jessens Mindelegat

ISBN 87-7406-027-9
Winds Bogtrykkeri ApS, Haderslev

Indhold:

Indledning	7
Barndom i Sønderborg 1867-81.....	10
Lære- og ungdomsår 1881-88.....	17
Soldaterlivet 1888-90.....	20
Tilbage i Sønderborg 1890-91	30
I Husum 1891-93	31
Typograf i Flensborg 1893-1910	33
Arbejdersekretær 1910-14	46
Verdenskrigen 1914-18.....	52
Afstemningskampen 1918-20.....	55
Mindretalssekretær 1920-22.....	69
På Finseninstitutet i København 1922-23	75
Mindretalssekretær 1923-32.....	79
Pensionist 1932-51	90
Noter.....	97
Navneregister.....	103

Indledning

Jørgen Niensens erindringer har ved udgivelsen fået titlen »Arbejder i danskhedens tjeneste«. Heri ligger der bevidst en dobbelttydighed. For det første tilhørte Jørgen Peter Nicolai Nielsen arbejderklassen, født den 24. januar 1867 som fjerde barn i en sønderborgsk skibstømrerfamilie, der allerede tre år senere mistede sin forsørger ved barken »Salamanders« forlis. Og af fag var Jørgen Nielsen typograf, udlært 1885 fra »Sonderburger Zeitung«.

For det andet gjorde Jørgen Nielsen et stort organisatorisk arbejde for danskheden i Flensborg. Han kom, efter udstået preussisk militærtjeneste og to år som typograf i Husum, til byen i 1893 for at få ansættelse som sætter på »Flensborg Avis«. Hurtigt efter ankomsten engagerede han sig i det danske foreningsliv. Da Jørgen Nielsen ikke alene kunne læse og sætte andres tekster, men – som disse erindringer viser – også selv føre pennen, fik han overdraget sekretærposten i flere foreninger. I 1910 forlod han avisen for at blive kontorist på »Dansk Oplysnings- og Arbejdsanvisningskontor«. Den første verdenskrig standsede imidlertid kontorets virksomhed, og for en tid gik Nielsen tilbage til sit fag, men fik dog samtidig tid til 1918-20 som taler at tage aktivt del i kampen for 2. zones tilbagevenden til Danmark.

Da den sydslesvigske danskhed efter skuffelsen den 14. marts 1920 skulle til at opbygge en mindretalstilværelse, blev der god brug for Jørgen Niensens organisatoriske evner. I september 1920 blev han således ansat som

lønnet sekretær i »Den slesvigske Forening«, en post han beholdt til pensioneringen i 1932. Hans engagement i det danske foreningsliv ophørte dog ikke, førend hans i forvejen dårlige syn blev yderligere svækket i hans sidste år. Jørgen Nielsen døde den 1. januar 1951 på det dengang nye danske alderdomshjem i Nerongsallé i Flensborg. Han blev mindet i »Flensborg Avis« og »Sprogforeningens Almanak«, men blev ellers hurtigt glemt. Der var sket så meget efter 1945, som stillede Jørgen Niensens virkeperiode i skyggen.

Jørgen Niensens virke i »Den slesvigske Forening« og andre steder prægedes af hans arbejderstatus. Han førte medlemskartotekerne, arrangerede møderne, herunder de danske årsmøder, organiserede valgkampene og ydede medlemmerne bistand med udformning af skrivelser osv. Og han foretog flere rejser til Danmark for at fortælle om sydslesvigske forhold. En politisk rolle ses han derimod ikke at have spillet. Ledelsen af mindretallet og de afgørende mindretalspolitiske beslutninger lå i hænderne på flensborgske redaktører, storkøbmænd og direktører – både før og efter 1920. Det afspejler sig også i erindringerne, hvor interne modsætninger og personlige uoverensstemmelser ikke omtales. Følte Jørgen Nielsen sig nogensinde som arbejder i modsætning til den overklasseprægede mindretalsledelse, så holdt han det for sig selv.

Det gør imidlertid ikke erindringerne mindre interessante. Mens der i de senere år er kommet flere sydslesvigske erindringsbøger om tiden efter ca. 1930, er det ret småt, hvad der foreligger af voksenerindringer om tiden før. Endnu sjældnere kommer arbejdere til orde, selv om dette lag altid har været kernen i den sydslesvigske danskhed. – Erindringerne omhandler i sagens natur først og fremmest Jørgen Nielsen, navnlig hans mange udadvendte gøremål. Men de giver samtidig førstehåndsskil-

dringer af en række nu hel- eller halvglemte foreninger, personer og episoder. Det gælder særlig tiden før 1920, mens det for 1920'ernes vedkommende ikke mindst er mindretallets forhold til de tyske myndigheder, som har krav på vores interesse. Der var undertiden et gab mellem forfatningens ordlyd og embedsapparatets fremfærd i den nye republik.

Jørgen Niensens optegnelser, der oprindeligt har den lidt anonyme titel »Mit Livs Erindringer«, opbevares i Den slesvigske Samling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. En afskrift findes på Landsarkivet i Åbenrå. De fylder to håndskrevne bind i A5-format, hvoraf det første, omhandlende tiden indtil 1910, er dateret Flensborg 1938, det andet sammesteds 1940. Bind 2 er dog først afsluttet 1947-50. Et tillæg med en »Fortegnelse over de Komedier, som selskabelig Forening »Ydun's« Dilettanter opførte i Aarene 1893-1914« er dateret april 1950. Det indeholder også oplysninger om andre foreninger, og det er ved udgivelsen indarbejdet i teksten.

Ellers gengives erindringerne efter manuskriptet. Afsnittet om Jørgen Niensens ophold på Finseninstituttet i København 1922-23 er dog forkortet. Det samme gælder omtalen af rejserne til Danmark efter 1920, hvor oplevelser af mere turistpræget art er udeladt. Heller ikke en redegørelse for et gensyn med en barndomskammerat i 1929 er medtaget fuldt ud. Fejl af mindre gennemgribende karakter som forkerte datoangivelser og fejlstavning af navne er stiltiende rettet. To mere alvorlige fejlhuskninger omtales i noterne 21 og 27. Endelig er der tilføjet adskillige afsnitsoverskrifter.

Ved udgivelsen er Jørgen Niensens erindringer blevet forsynet med noter, hvor det har været anset for nyttigt, at personer, foreninger og begivenheder blev nærmere præsenteret for læseren.

Barndom i Sønderborg 1867-81

Min vugge stod i Sønderborg by, her fødtes jeg den 24. januar 1867 i St. Jørgensgade nr. 29 som den yngste af fire søskende, 1 pige og 3 drenge. Mine forældre var skibstømrer Jørgen Hansen Nielsen, født i Asserballe på Als den 22. september 1835, og Ingeborg Nielsen, født den 13. august 1835 i Sønderborg. Mine bedsteforældre var på fædrene side sømand og arbejdsmand Frederik Nielsen, født i Sønderborg den 31. august 1813 og dennes hustru Anne Marie, født Hansen Mortensen, født i Asserballe den 1. januar 1811, mine bedsteforældre på mødrene side var gæstgiver og vognmand Hans Peter Lorenzen, født i Sønderborg, og dennes hustru Ellen Lorenzen, født i Dybbøl. Min morfar ejede ved min mors fødsel den gamle kendte gæstgivergård »Kolossæum« på Storegade og samtidig drev han fragtvognskørsel imellem Sønderborg og Hamborg, da der jo dengang endnu ingen jernbane fandtes. En sådan tur med en stor planvogn, forspændt med 4 heste, tog almindeligvis en uges tid, men i de tider havde man ikke så stort et hastværk som nu om stunder og landevejene var da også meget dårligere end nu til dags.

Min far, der jo ellers ligesom sine 3 brødre var sømand og i sine yngre dage mest havde sejlet på Vestindien og Sydamerikas vestkyst rundt om Kap Horn, var i de år omkring min fødsel »gået i land«, det vil sige, han arbejdede hjemme som skibstømrer på Hauschild's tømmerplads, et træskibsværft for enden af Havbogade, hvor der dengang byggedes ikke så få større skibe, mest tremasteskonnerter og barkskibe, men også enkelte fuldskibe.¹

Da jeg var 3 år gammel, det vil altså sige i tiden kort forinden krigen mellem Tyskland og Frankrig udbrød, var det en flov tid for skibsbyggeriet, og arbejdslønnen var kun lille. En skolekammerat af far ved navn Dethlefsen, var da kommet hjem fra Kinakysten, hvor han havde sejlet som 1. styrmand om bord i barken »Salamander« af Sønderborg, tilhørende Chr. Karbergs rederi. Skibet lå i København for at blive istandsat til en ny rejse til Kinakysten, hvor fragterne dengang var ret gode. »Salamander« var efter 1864 endnu ikke blevet overskrevet til Tyskland, så det sejlede endnu stadig under Dannebrog. Far havde tidligere sejlet som tømmermand og bådsmænd med samme skib i flere år, da Dethlefsen var 2. styrmand. Nu var sidstnævnte blevet udnævnt til kaptajn og skibsfører for »Salamander«, idet dens mangeårige kaptajn havde »lagt op« og sat sig til ro. Dethlefsen henvendte sig da til far og anmodede ham om at tage hyre i barken som bådsmænd igen og tage med ud på en 3-4 års sejlads på Kinakysten, hvor hyren var god og hvor han kunne tjene betydeligt mere til sig selv og til familien end ved at arbejde i land. Til sidst gav min far så efter for hans anmodning og tog imod tilbudet.

Den 23. april 1870 tog far så afsked med os og rejste samme dag sammen med kaptajnen, med 2. styrmand, der var hjemmehørende på Nejs Mølle i nærheden af Broager, og en lige konfirmeret skibsdreng fra Sønderborg til København, hvor de gik om bord. Det skulle blive sidste gang, vi søskende såvel som mor skulle få vore kære far at se. Fra København sejlede »Salamander« i ballast til Newcastle on Tyne, hvor den indtog en last stenkul, bestemt for Singapore; herfra skulle den så med anden ladning sejle op ad Kinakysten. Skibet nåede imidlertid aldrig Singapores havn. I Den engelske Kanal blev »Salamander« prajet af en i Bremen hjemmehørende bark; dette var det sidste livstegn fra det sønder-

Jørgen Nielsens barndomsgade, St. Jørgensgade i Sønderborg, som den så ud i 1920 under afstemningskampen. Gaden lå i Sønderborgs arbejderkvarter. Fot. i Historiske Samlinger for Sønderjylland.

borgske skib, aldrig mere nåede der en efterretning fra en eneste af besætningen til hjemmet, så fartøjet må sikkert være gået under med mand og mus i en orkan eller tajfun. År efter år ventede vi på at høre noget, men forgæves og efterhånden svandt håbet helt bort, så minderne kun blev tilbage og det sidste minde om skibet og dets triste skæbne er nu et billede af samme, som forefindes i afdelingen for gamle sønderborgske skibe på museet i Sønderborg Slot. Billedet viser her »Salamander« for fulde sejl og med Dannebrog vajende under gaffelen.

Dette, at vi mistede vor far og familieforsørger i en så ung alder, betød naturligvis et stort tab for os og satte sit præg på vore barndomsår. Mor stod jo alene tilbage med

to tomme hænder og fire uforsørgede børn i alderen fra 3-10 år, dengang fandtes der jo hverken enke- eller børnerenter eller anden offentlig forsorg og »trækpengene«, som den del af fars månedshyre kaldtes, der af det hjemlige rederi-kontor skulle udbetales til mor til vort underhold, blev, efter at man i flere måneder intet havde hørt til skibet eller dets besætning, stoppet og vi stod da fuldstændig på bar bund, idet de få penge, far hidtil havde været i stand til at spare sammen, var gået med til udbetaling af købesummen for det lille hus, som han ved sit giftermål havde erhvervet ved siden af sine forældres hjem. Med frisk mod tog moder da fat på at tjene noget til livets ophold og som den stærke og tapre kvinde, hun var, gik hun ikke af vejen for noget som helst arbejde, der kunne sikre hende og os børn en lille fortjeneste. I samfulde 32 år var hun aviskone for »Dybbøl-Posten«, det danske blad i Sønderborg, til hun med 67 år på grund af svigtende helbred måtte give op. Ved siden af dette erhverv bragte hun brød omkring om morgenen for en bager, og når der kom skuespillere til byen, både danske og tyske, var hun rekvisitkone for disse, så hendes arbejdsdag varede ofte fra klokken 6 om morgenen til over midnat.

Det blev trælsomme år for vor mor, navnlig så længe vi var børn og gik i skole, men Vorherre og nogle gode mennesker hjalp til og en god støtte havde vi da også fra de gamle ved siden af boende bedsteforældre, om ikke just af pekuniær art, så dog på mange andre måder, og endnu den dag i dag, i min alderdom, er mit hjerte fuld af dyb taknemlighed og glæde for de mange kærlige og gode timer, jeg som lille barn tilbragte inde hos min kære gamle bedstemor, når mor var fraværende for at tjene til føden. Efterhånden som vi børn voksede til, måtte vi også tage vor tørn i kampen for det daglige brød. Enhver havde sit bysted at tage vare på, ja somme tider to på én

gang, jeg selv var i flere år bydreng i den danske boghandel i Storegade, en filial af Vennerwald's danske boghandel i Flensborg. Ved siden af hjalp vi mor med at bringe avisen ud i byen, særlig til de mest afsides liggende huse. Søndag eftermiddag og flere aftener om ugen måtte vi rejse keglers på »Hotel Stadt Hamborg«, om sommeren måtte vi i ferietiden eller onsdag og lørdag eftermiddag, da vi var fri for skole, skynde os ud i Sønderskoven for at samle kvas og på vor ryg bære et knippe brænde hjem derfra. I høstens tid gik vi ud på markerne i de byen nærmest liggende landsbyer for at samle aks til brødkorn, gamle bedstefar tærskede så disse med en plejl for os i sin fritid om søndagen. Men trods alt dette blev der dog en gang imellem en fritime for os til at lege sammen med andre børn og hvem var så vel de glædeste af os? Ja, også barnetiden kan ofte være streng og træls, især for småfolks børn, og dog, når man nu tænker tilbage til de år, hvor var det så alligevel en god og dejlig tid.

Men årene gik hurtigt, vi voksede til og jeg kom med 6 år i skole i den nederste klasse af kommuneskolen. Her i købstaden var al undervisning dengang i det tyske sprog, medens landdistrikterne endnu havde fortrinsvis dansk undervisning. Da vi i vort hjem ikke var vant til at høre noget tysk ord og omgangssproget på gaden imellem børnene til den tid endnu næsten var helt dansk, så forstod man jo til at begynde med ikke ret meget af, hvad den tyske lærer sagde til os. Men børn nemmer da hurtigt, og det varede ikke ret længe, inden vi dansktalende børn kunne følge den tyske undervisning lige så godt, som de få børn, der havde tysk modersmål. Så snart det imidlertid var frikvarter og vi var uden for skolestuens fire vægge, gik legen og underholdningen næsten altid på dansk, skønt der var nogle af lærerne, som de ivrige fortyskningsmænd, de var, der ville forbyde det danske sprog også på skolepladsen.

Der var dog nogle undtagelser også, således mindes jeg vor gamle lærer Diedrichsen, der var timelærer i dansk i rektorklassen, det var nemlig al den undervisning vi fik på vort danske modersmål, to timer i øverste klasse om ugen. Hr. Diedrichsen var en ældre godmodig mand, der dog ikke forstod at sætte sig rigtig i respekt hos drengene, så den danske undervisning blev meget mangelfuld. Da denne lærer var barnefødt i nærheden af Århus, var kendskabet til tysk sprog såre mangelfuld, før krigen 1864 havde han nemlig været malersvend, men han havde fået et halvt års uddannelse på et tysk seminarium, hvorpå han ansattes som lærer ved borgerskolen med dansk, tegning og geografi som undervisningsfag.² Dengang, lige efter krigen, herskede der jo stærk mangel på egnede lærerkræfter og særlig da, hvor der også skulle være kendskab til det danske sprog til stede. Nå, »gamle Didde«, som børnene almindeligvis kaldte ham, klarede sig endda igennem mange år, skønt undervisningen var såre mangelfuld og hans tyske sprogstumper rædsomme, men i den tid, sidst i tredserne og i halvfjerdserne, tog man dette ikke så nøje. Efter at være pensioneret, flyttede Diedrichsen senere til Flensborg, og jeg har i halvfemserne ofte truffet ham her i byen og ingen kunne da være mere glad for at få en god passiar på dansk med en af sine gamle elever end »skolemesteren« fra Nørrejylland hovedstad.

De nationale brydninger, som i min barndom gik temmelig højt, kastede også deres dønninger ind over skolepladsen. Allerede som skolebørn kom vi med ind i grænselandets kamp, idet der jo indenfor skolen fandtes både danske og tyske børn, de sidstnævnte var dog dengang endnu betydelig i mindretal, i hovedsagen vel mest tyske embedsmænds og funktionærers børn. Selv om der da til dagligdags også kunne herske fordragelighed børnene imellem, så var der dog tider, hvor legen kunne afbrydes

af indbyrdes kampe med politisk baggrund. Værst var disse imidlertid, når der udbrød fjendtligheder imellem borgerskolens mandlige og den tyske realskoles elever, af hvilke jo det overvejende flertal var tysksindede børn, alle drenge.

Det kunne da udarte til meget alvorlige sammenstød, hvor lange knipler og stokke spillede en stor rolle. Disse kampe udspilledes som oftest i den nuværende Kirkegårdsallé, der dengang også benyttedes til rebslagerbane og ved hvis øverste ende den i røde sten opførte realskole var beliggende. Mangen gang blev realskole-eleverne drevne helt til deres skoleplads igen og belejredes der eller i deres gymnastiksal, indtil nogle af lærerne eller en af byens to gamle politibetjente kom til stede og splittede de ungdommelige kamphaner ad. Mærkeligt var det jo ej heller, at Sønderborgs ungdom kom meget tidlig med i den politiske grænsestrid, da vi hver dag havde symbolerne for denne for øje, så snart vi fra vort hjem eller fra skolepladsen kastede et blik ud over Alssund med den danske Dybbøl Mølle på banken og det store og brov-tende tyske sejrs-mindesmærke længere oppe på toppen.

Men tiden gik, og de trods alt gyldne barndomsår fik kun for hurtigt ende. Den 3. april 1881 blev jeg konfirmeret i Sønderborg kirke, efter lige at være fyldt de 14 år. Forberedelsen til og selve konfirmations-højtideligheden foregik i det tyske sprog, da det dengang ikke var tilladt at afholde konfirmation på dansk i de nordslesvigske købstæder.

Lære- og ungdomsår 1881-88

Den 19. april 1881 sattes jeg i lære i det tyske blad »Sonderburger Zeitung«s bogtrykkeri, hvor min ældste bror Hans (den senere mangeårige faktor i »Dybbøl-Posten«s trykkeri og dannebrogsmænd) lige havde fuldendt sin fireårige læretid, så jeg kunne indtræde i hans sted. »Sonderburger Zeitung« ejedes dengang og udgaves af boghandler C.F. la Motte, der nedstammede fra en fordreven fransk hugenotslægt, hvis forfædre i sin tid var havnede som emigranter i Danmark, men hvis yngre slægtled var gåede over i den slesvig-holstenske lejr for så atter efter krigen i 1864 at gå op i prøjsisk tænkemåde.

Min læreprincipal var allerede dengang en ældre, meget honnet og retfærdig mand, der som ikke-fagmand på typografiens område for det meste passede sin boghandel og sit kontorarbejde og kun sjældent lod sig se nede i trykkeriet, der var installeret i to store rum med tilhørende lagerrum osv. i kælderetagen. Et trykkeri i en kælder er aldrig noget ideelt sted, idet lysforholdene der er meget dårlige til det arbejde, som der skal præsteres. I mit lærested kom dertil endnu den omstændighed, at ovenover hvert kældervindue i såvel sætteriet som trykkeriet befandt der sig et stort butiksvindue, foran hvilke der ofte stod en del folk, som interesseret beså de i vinduerne udstillede bøger og tidsskrifter. Dette bevirkede selvfølgelig, at lysforholdene i kælderen blev endnu dårligere end de var i forvejen. Om vinteren måtte der således brændes lys næsten hele dagen igennem. Vort lys bestod de første par år af min læretid af gamle petroleumslamper, som så derefter blev erstattede med store åbne gasblus; disse var i flere henseender næsten værre end de gamle lamper, i hvert fald var de mere skadelige for øjnene. Følgen var, i alt fald for mit vedkommende,

at mit syn hele min øvrige levetid igennem har været meget dårligt.

Arbejdstiden var dengang meget længere end den er nu om stunder, 12-14 timer om dagen, ja om vinteren når der var mest travlt, kunne det endda blive til 16 timer i døgnet. Hertil kom endnu, at jeg som lærling måtte være mindst en time på færde inden arbejdet begyndte for at tænde op i flere kakkellovne og feje rent i lokalerne. Der blev således ikke mange timer tilovers til at sove end sige komme ud i frisk luft. Men tiden skred alligevel hurtigt og de fire læreår svandt hen, inden man selv rigtig vidste af det. Når jeg var alene i lokalerne, enten om morgenen eller om aftenen efter fyraften, så var det ofte tilfældet, at jeg muntrede mig selv med at synge nogle sange eller viser, som en dreng har for skik. Nu må man huske på, at det var i det tyske trykkeri, jeg var sat i lære, da »Dybbøl-Posten« ikke dengang havde brug for nogen lærling. Hussproget var officielt tysk, især med principalen og hans familie, men iblandt personalet gik samtalen dog også mest her i det danske folkemål. For det meste bestod personalet jo af folk der fra egnen, med en eller to virkelige tysktalende iblandt. Fruen i huset, en tidligere tysk lærerinde og barnefødt i Kiel, kunne ikke godt fordrage, at jeg nede i mit område istemte danske sange og kom ofte med hentydninger om, at jeg burde undlade dette, men det virkede som oftest på mig i modsat retning, jeg blev stædig, som en sønderjyde jo kan blive det og sang kun des kraftigere.

Men læretiden fik da en ende og til påsken 1885 blev jeg udskreven som svend. Jeg forblev dog endnu i mit læretrykkeri, jeg var jo da kun 18 år og en så ung typograf fik de første par år en mindre løn end de ældre svende og var derfor billigere for principalen. Ugelønnen var dengang ikke ret stor, kun 15 mark om ugen på egen kost og logi. Men til gengæld var levestoden også billigere og de

sociale fradrag fra lønnen langt fra så store, som de senere blev.

Årene gik derefter ret hurtige hen, da jeg fyldte de 20 år måtte jeg stille til prøjsisk session; den fungerende stabslæge ville straks indstille mig til kassation på grund af mine dårlige øjne, men kommissionsformanden, en major, var imod dette og han opnåede da, at jeg blev sat et år tilbage. Året efter, i marts måned 1888, måtte jeg møde igen til session, men da fik denne akkurat det modsatte udfald, idet jeg blev anset for duelig til militærtjeneste og udtaget til infanterist. Denne kendelse beroede sikkert på en politisk undergrund, idet den daværende landråd, gehejmeråd v. Tschirschnitz, tilhviskede formanden følgende ord på tysk: »Den unge mand er dansksindet!« Denne sætning beroede jo nok på sandhed og den havde den magiske virkning på majoren, at ordet »duelig« umiddelbart efter undslap hans mund og dermed var min skæbne beseglet. Selvfølgelig var landrådets bemærkning jo ikke bestemt for mine ører, men han tog sig ikke i agt for, at jeg, der kun stod i få skridts afstand fra dem, grundet på mit dårlige syn havde en fænomenal god hørelse, så jeg da i det mindste fik at vide, hvorfor jeg blev anset for brugelig til at komme i prøjsisk soldatertrøje.

Det foran skildrede hændte netop i de samme dage, hvor den gamle tyske kejser Wilhelm I afgik ved døden og den syge kronprins kom på tronen som kejser Friedrich III. Rygterne havde da særlig travlt med at tale om en nærførestående krig, og vi unge mennesker, der var udtagne til soldat, gik i spændt forventning om at skulle blive indkaldt før den gængse tid. Det blev jo dog ikke til nogen krig dengang og i juni måned måtte vi atter stille til general-session. Resultatet blev for mit vedkommende det samme: Infanteri. I den samme juni måned døde så også den syge kejser og hans ældste søn, den unge kejser

Wilhelm II, fulgte ham i regeringen. Nu tog rygterne om krigen først rigtig fart igen. Men den ene måned efter den anden forløb, uden at der skete noget. Sommeren gik på hæld og efteråret holdt sit indtog og med dette kom så indkaldelses-ordren. Denne lød på, at jeg skulle aftjene min værnepligt ved det slesvigske infanteri-regiment nr. 84, som lå i garnison med hver en bataillon i Haderslev, Flensborg og Slesvig.

Den 8. november 1888 skulle jeg give møde ved den prøjsiske distriktskommando i Aabenraa for at blive sendt til min troppeafdeling i en af de førnævnte byer. De fleste af årgangenes rekrutter var allerede indkaldte, idet den allerstørste del af sønderjyderne jo i den tid blev sendt helt op enten til den polske eller den franske grænse eller til garden i Berlin og Potsdam. Kun en ganske lille del fik lov til at blive i de slesvigske garnisoner og til disse få hørte så jeg. For at kunne møde i Aabenraa til rette tid om formiddagen, måtte vi tage med dampskibet fra Sønderborg allerede en dag i forvejen og tage ind på en gæstgivergård for natten. Den 7. november 1888 tog vi så, en 7-8 unge mennesker fra selve byen eller dens nærmere omegn, afsked med Sønderborg og civillivet. Så snart skibet lagde ud fra broen istemte vi så »Dengang jeg drog af sted«. Var det af ungdommeligt overmod eller var det galgenhumor?

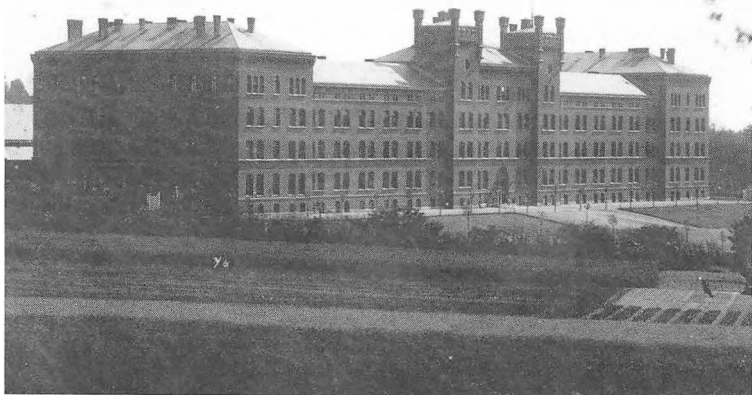
Soldaterlivet 1888-90

Den 8. november ved nitiden om formiddagen mødte vi så ved distriktskommandoen i Aabenraa. Her blev vi opråbte og derefter inddelt i tre hold, et til hver af de førnævnte garnisonsbyer. Jeg blev tildelt 2. batallion i Haderslev, hvor der dengang lige var blevet bygget en ny

stor kaserne. Om eftermiddagen ved tretiden blev vort hold, der bestod af henimod 30 mand, overgivet til en sergent, der førte os ud til banegården og ikke ret længe efter førte os toget afsted til Haderslev. Ved syvtiden nåede vi vort bestemmelsessted og så marcheredes der igennem byen og op over Gammelting til kasernen. Ind i det nye store eksercerhus kom vi så og her blev krigsartiklerne læst op for os og vi blev gjort opmærksomme på, at vi nu stod under de militære love. Den første befaling, vi modtog den samme aften, var, at det var os forbudt at tale dansk, også indbyrdes med hinanden og at den, der overtrådte denne befaling, ville blive straffet med 3 dages mellemarrest. Dette var da en lovende begyndelse. Derefter blev vi tildelt de forskellige kompagnier og så ført til vore respektive opholdsstuer; den største part af rekrutterne kom dog først dagen efter med en transport længere sydfra. Så fik vi lidt at leve af og imidlertid blev klokken 9, hvorefter vi kunne gå i seng.

Det blev dog ikke til megen søvn den første nat, idet man først må vænne sig til at ligge på en stråsæk med to uldtæpper over os; de fleste af os frøs da også gudsjammerligt. Næste morgen måtte vi så tidligt op og først lære at rede eller snarere bygge vor seng til underofficerens tilfredshed og ikke så få gange måtte dette arbejde laves om, inden stråsækken var bygget op i en vinkelret firkant. Efter at have nydt lidt sort kaffe gik det så op på kompagniets munderingskammer, hvor vi i en fart blev iklædt, det vil sige foreløbig kun i en hvid drejlsklædning med tilhørende halsbind og felthue. Jeg var blevet tildelt det 6. kompagni, som havde ord for at være det skrappeste i hele bataillon.

Op ad dagen ankom så den store flok rekrutter, for det meste var det folk fra de til Prøjsen dengang hørende polske landsdele i Posen og Øvreslesien, dertil kom enkelte sydslesvigere og holstenere, nogle rhinlændere,

Haderslev kaserne var ny, da Jørgen Nielsen i 1888 blev rekrut i infanteriregiment nr. 84, 2. bataljon. Fot. i Haderslev byhistoriske arkiv.

bajrere, saksere og hannoveranere. Vi blev nu fordelt på de enkelte mandskabsstuer; jeg kom til at ligge på en stor stue med 20 mand i alt, deraf var de 10 polakker, 5 dansktalende nordslesvigere, 2 tysktalende sydslesvigere, 1 hamborger, 1 rhinlænder og 1 bajrer.

Der taltes således flere forskellige sprog og dialekter på vor stue, selvfølgelig hørtes det polske sprog mest, idet polakkerne ikke havde fået noget forbud imod at bruge deres modersmål, vel til dels af den gode grund, at de fleste af dem ikke kunne tale tysk, hvorfor de flere gange om ugen måtte gå til tysk sprogundervisning hos en underofficer, der selv var født polak. Vi nordslesvigere måtte jo være varsomme med at bruge det danske sprog i

indbyrdes samkvem, men der gik dog ikke én dag, uden at vi jo gjorde os skyldige i en overtrædelse af forbuddet. Der måtte dog gås varsomt til værks hermed, at ingen af befalingsmændene fik det at høre og til vore stuekammeraters ros må jeg sige, at ingen af disse, selv ikke tyskerne, nogensinde meldte os til de overordnede, at vi talte dansk med hinanden.

Der hengik næsten to måneder, inden vor underofficer blev klog på, at jeg også talte dansk. Det var en dag, vi var helt oppe under taget i færd med at rense vore geværer efter en skydning, at en af mine snævre landsmænd, Mathias Mathiesen fra Sjellerup på Als, henvendte sig til mig i en hviskende tone om sammensætningen af geværlåsen, jeg viste ham så, hvordan han skulle bære sig ad dermed. Imens havde underofficeren ubemærket sneget sig bag på os, og blandede sig pludselig i vor samtale, idet han henvendt til mig spurgte, hvad det var for et sprog, vi to lige havde benyttet. Jeg studsede lidt og sagde så: »Det var vort modersmål, vi benyttede os af, hr. underofficer!« – Ja, men det var da vist dansk, vi havde talt sammen og det var da forbudt og jeg var da heller ingen dansker, det kunne han da ikke høre på min accent, når jeg talte tysk, han ville nok vide, hvem der havde lært mig det sprog. Jeg forklarede ham så, at det havde min mor lært mig og hvorfra jeg stammede. Vi fik så en formaning om, ikke at gentage sligt, da han i så fald måtte melde os og så var de tre dages arrest os sikker. Jeg tillod mig så endnu den bemærkning, at Mathiesen jo hverken kunne tale eller forstå tysk, da han i hans landsbyskole havde nydt dansk undervisning. Det var det samme, mente underofficeren, han havde nu været soldat i næsten to måneder og så måtte han da kunne det tyske sprog. En følge heraf var, at stakkels Mathias måtte gå i skole sammen med polakkerne om aftenen for at lære tysk og han døjede ikke så lidt derved.

En begivenhed indtraf også, da vi, efter at have været indkaldt i henved 14 dage, skulle til kirke for at aflægge den såkaldte faneed. Da jeg var højre fløjmand for mit kompagnis rekrutter, var det bestemt, at jeg tillige med en mand fra hvert af de øvrige kompagnier skulle lægge hånden på bataillonsfanen, medens edsaflæggelsen stod på. Den ordre var jeg aldeles ikke forhippet efter at udføre og jeg besluttede mig til at søge den undgået. Imens vi nu gik ind ad kirkedøren, opstod der lidt trængsel og jeg lod mig med vilje skubbe lidt bagud i rækkerne. Da så det afgørende øjeblik indtraf, vinkede kommandersergenten til mig om at komme hen til fanebæreren; jeg asede så på for at komme igennem, tilsyneladende altså, men inden dette lykkedes, havde kommandersergenten taget en anden mand dertil og min hensigt var så nået. Bagefter måtte jeg jo finde mig i at blive skældt ud for en klodrian og flere lignende titulaturer, dog tog jeg mig dette aldeles ikke nær.

Størst besvær voldte mig skarpskydningen, da jeg jo var meget nærsynet og ikke kunne se de skiver, jeg skulle skyde på. Jeg fik da udleveret et par briller, som imidlertid slet ikke passede til mine synsevner, men jeg skød næsten altid forbi og blev en dyr mand i krudt og kugler og utallige var de stropeture, der var en nær følge af forbiskydningen. En gang traf jeg imidlertid kun altfor godt, idet jeg skød en af mine kammerater i benene, og det var da lige så galt og havde nær indbragt mig en arreststraf på 3 dage. Det gik således til, at min kugle i stedet for skiven ramte den jernbeslåede vogn, hvorpå skiven blev trukket ud og ind, kuglen sprang da tilbage igen og ind i dækningen, hvor den ramte en mand af besætningen og tilføjede ham et strejfskud i begge ben, efterladende et mindre kødsår, eftersom kuglen jo ikke havde megen slagkraft, da den ramte ham.

Nå, tiden gik da med både godt og ondt, mest dog det

sidste, og en dag hen i august måned 1889 meddeltes mig, at jeg var afkommanderet til byen Plön i Holsten, hvor jeg skulle være oppasser hos en officer på den derværende kadetskole. Jeg blev af samme grund tildelt vagtholdet, der skulle forblive i Haderslev, medens bataillonen var fraværende i manøvren. En tidlig morgen først i september pakkede jeg da mit tornyster, sagde farvel til Haderslev og satte kursen over Flensborg og Kiel ned til Plön. Ud på eftermiddagen ankom jeg til den lille idylliske by og vandrede med fuld oppakning fra banegården op ad den stejle slotsbakke til det gamle slot, der i fordums århundreder havde været sæde for hertugerne af Plön. Her skulle jeg melde mig hos en »Hauptmann« (kaptajn) i kadetkorpset ved navn Daneil, hos hvem jeg skulle være oppasser. Den gamle oppasser, hvis tjenestetid var udløbet, blev endnu to dage sammen med mig for at sætte mig lidt ind i forholdene.

Min kaptajn boede på 1. sal i slottets sydøstlige fløj, en række store værelser (7-8 i alt), hvor tidligere den danske kong Christian VIIIs dronning havde boet. Min herre brugte dog kun fire af disse værelser, medens jeg selv residerede i et stort køkken. Oven over os, på anden sal, boede kadetskolens kommandør, oberst Boeck, i den række af værelser, som i sin tid kongen havde benyttet. Her forefandt dengang endnu en skrivepult, som kongen havde brugt, da han i året 1846 underskrev det såkaldte åbne brev om arvefølgen i hertugdømmerne.³ En sølvplade med indskrift, som var anbragt på pulten, vidnede om denne historiske begivenhed. Neden under mit køkken og den store forstue ud til trappen, lå det hertugelige gravkapel, hvori de gamle hertuger af Plön havde fundet deres sidste hvilested sammen med deres pårørende. Det var jo lidt ualmindeligt naboskab, men jeg må sige, at jeg ikke af denne grund nogen sinde har måttet undvære min nattero.

Min kaptajn var en meget dannet og fin mand, honnet i alle måder, som jeg hurtig kom på en god fod med. Han var søn af en landråd og gehejmeråd i Naumburg i provinsen Saksen og havde som ganske ung løjtnant gjort felttoget i 1870/71 imod Frankrig med. Endvidere var han ret velstillet og med pengeudgifterne var der aldrig noget i vejen, tværtimod, han betalte gerne en overpris for alt, hvad han købte, og derfor var han godt anskrevet hos alle den lille bys handlende, som han kom i berøring med. I denne mands omgang henlevede jeg så det meste af et års tid i den lille og smukt beliggende holstenske by og jeg kan i sandhed sige, at det var et af mine bedste ungdomsår, skønt jeg var soldat. Jeg havde rigelig fritid og om vinteren tilbragte jeg mangen en time med at løbe på skøjter og om sommeren med at ro rundt i min kaptajns sejldugskajak eller at bade og svømme. De mange både større og mindre søer, der indslutter byen, frembød jo en ypperlig lejlighed til at drive den slags sport.

Men også hos byens borgere og dens ungdom var vi få soldater godt anskrevne og havde mange venner. Jeg sluttede da også snart venskab med en landsmand, en ung dansksindet sønderjyde fra Haderslev ved navn Martin Petersen, der arbejdede i Plön Vognfabrik som vognlakerer og havde ord for at være meget dygtig i sit fag. Flere gange i årets løb havde jeg orlov til min garnisonsby Haderslev og ved disse lejligheder opsøgte jeg da min vens forældre og de søskende, der endnu var hjemme, for at overbringe en hilsen. Dette medførte, at jeg også blev godt bekendt med hans familie og venskabet med familien Petersen har nu stået sin prøve i næsten 50 år, hvad jeg senere skal komme ind på.

Plön var jo ikke nogen garnisonsby og dette medførte, at vi 14 soldater (menige), som opholdt sig der, havde et godt forhold til civilbefolkningen. Det var jo det gamle slot i de smukke omgivelser, som var sæde for en kadet-

skole og foruden de civile lærere, der ledede selve officerselevernes skoleundervisning, virkede endvidere 14 officerer ved den mere militærmæssige uddannelse og disse havde hver sin oppasser, der var afkommanderede fra de forskellige infanteriregimenter trindt omkring i hele Tyskland, fra Slesvig, Holsten, Lybæk, Meklenborg, Brandenburg, Posen, Slesien, Rhinprovinsen, ja helt nede fra Elsas-Lotrigen, så det var et broget kor, der engang imellem i fuld uniform måtte stille til appel hos adjudanten, intet under, at denne officer, en premierløjtnant, flere gange mente, at vi mere lignede en skytteforening end soldater.

I disse smukke omgivelser og under så gode forhold gled tiden hurtigt hen, og sommeren 1890 holdt sit indtog. I påskeferien havde fire unge løjtnanter samt assistentslægen på kadetskolen foretaget en udflugt i civil over Kiel-Korsør til København og efter deres hjemkomst var de en aften indbudt hos min kaptajn for at fortælle om deres oplevelser. De unge mennesker var helt begejstrede for deres rejseindtryk og den imødekommenhed, som de havde mødt overalt i Danmark. Efter aftensmaden kom der adskillige flasker vin på bordet, og så gik underholdningen livlig. Min kaptajn havde året forinden foretaget en nordlandsrejse helt op til Nordkap og på hjemrejsen gjort nogle dages ophold i København, så han af erfaring havde kendskab til en hel del af det, som de unge officerer fortalte om.

Over sofaen i stuen hang der et større indrammet billede fra København, hvorpå der i det danske og det franske sprog stod: »Det indre af Thorvaldsens Museum med hans grav«. Da stemningen efterhånden var blevet løftet, så kunne jeg jo risikere at give mit besyv med i laget, idet jeg bemærkede: »Der over sofaen hænger jo et billede fra København, fra det verdensberømte Thorvaldsens Museum«. – Min kaptajn så et øjeblik på mig og

bemærkede så: »Det har jeg da slet ikke vidst noget om, at De har besøgt en højere skole?« – Jeg svarede så: »Nej, hr. kaptajn, det har jeg desværre ikke haft råd til!« – »Hvorledes har De så lært at kunne læse fransk!« – »Jeg kan ej heller læse fransk, men det står der på billedet også på dansk, og det kan jeg jo læse!« – »Hvor har De da lært at læse dansk?« – »Det har jeg lært af min moder hr. kaptajn, thi dansk er mit modersmål!« – »Jamen, De er da prøjsisk soldat og må således da også være prøjsisk statsborger?« – »Javel, hr. kaptajn, det passer, men dansk er nu ligegodt mit modersmål, og da jeg med 6 år kom i den tyske skole forstod jeg ikke et muk af det tyske sprog!« – Jeg måtte så give nogle oplysninger om, hvor jeg var fra, og min kaptajn fortalte så, at han et par år i forvejen også havde besøgt Sønderborg og været oppe på Dybbøl. Nogle af de unge løjtnanter mente da, at jeg burde give dem lidt undervisning i dansk, men da de dagen derpå havde sovet rusen ud, tænkte de ikke mere derpå og jeg var aldeles ikke forhippet efter at minde dem derom, så den sprogundervisning blev aldrig til virkelighed.

Den gode tid i Plön gik meget hurtigt for mig, i den såkaldte store ferie i juli og august tog min kaptajn, der led af ischias, til St. Davós i Schweiz for at søge helbredelse. Imens havde jeg også orlov og var hjemme i 4 uger. Da jeg derpå kom ned til Plön igen ventede mig en stor overraskelse; min herre var imens blevet udnævnt til major og forflyttet til Metz. Der lå da også brev fra kaptajn Daneil til mig personlig, vedlagt med en lille sum på 20 mark, hvori han takkede mig for den tid, jeg havde tjent ham, og bad mig sende ham hans uniformsgenstande, 4-5 sæt af hans civiltøj, det bedste skotøj samt hans møbler til den nye adresse i Metz. Det der så endnu blev tilovers, kunne jeg gøre med, hvad jeg ville, enten selv beholde det eller skænke det bort til de civil-oppas-

sere, der var ansatte til at betjene kadetterne. Da fodtøjet imidlertid var for lille til mig og klædningerne for store, bortgav jeg hele resten, og den var sandelig ikke lille, til civil-oppasserne, der kunne bruge alt dels selv eller til deres store drenge.

Jeg selv modtog kort tid derefter en større gave, idet kommandøren en dag lod mig kalde og meddelte mig, at jeg ville blive hjemsendt efter en to-årig tjenestetid midt i den kommende september måned. Min gode herre, der havde udvirket dette friår for mig, fik jeg således aldrig mere at se, men jeg stod endnu i brevveksling med ham i 4-5 år, indtil han meddelte mig i et brev fra Wiesbaden, at han i Metz var styrtet med sin hest og derefter havde måttet tage sin afsked; han stod da i begreb med at rejse til Egypten. Senere hørte jeg ikke mere til ham, men fra anden side har jeg senere erfaret, at han i en forholdsvis ung alder var afgået ved døden.

Nogle dage efter min egen ankomst til Plön, ankom så min nye herre, kaptajn v. Dierike, også dertil. Med ham fik piben nu en anden lyd. Lige så flink og fin en mand, den første herre var, lige så dårlig var den anden at være hos, så gerrig, herskesyg og brovtende han var i al sin færd. Men heldigvis var det kun 4-5 uger, jeg måtte tjene ham. Det var den rigtige støvlet-tilværelse, som i rekruttiden, jeg nu atter var inde i. Men jeg fandt mig med tålmodighed i min skæbne, jeg vidste dog, at det ikke ville vare ret længe, inden jeg atter kunne føle mig som en fri mand, bare jeg holdt ud.

Til min store glæde ankom da også en eftermiddag midt i september 1890 min afløser og to dage senere kunne jeg pakke mit tornyster og ledsaget af en hel del af mine gamle kammerater gik det med fuld oppakning fra slottet til banegården i den modsatte ende af byen under lystig sang og munterhed. Mangt et vindue og ikke så få

døre blev i den årle morgenstund hurtig slået op og beboerne råbte eller tilvinkede mig et hjerteligt farvel. Således var min afsked med den lille venlige holstenske by og kort efter førte toget mig under kammeraternes hurra afsted imod nord til min garnisonsby Haderslev. Efter at have sovet der en nat igen på min gamle kaserne afleverede jeg næste dags formiddag mine munderingssager, fik mit reservepas og min tilgodehavende lønning udbetalt og stod kort efter middag i civil ude på Haderslev gade i den dejlige bevidsthed nu atter at være en fri mand. Samme dag satte jeg kursen imod Åbenrå og med dampskibet videre til min hjemstavn, Sønderborg.

Tilbage i Sønderborg 1890-91

Hjemme i min fødeby var der ikke noget arbejde at få for mig ved mit fag; jeg havde da til hensigt at »gå på valsen« for at søge arbejde, men dette syntes min mor ikke om. Jeg tog da kort efter min hjemkomst, mere for tidsfordriv, ud at sejle med min omtrent et år ældre fætter, Hans Lohse, som nylig havde købt sig en lille jagt, med hvilken han sejlede i stykgodsfragt til Flensborg, Egersund, Aabenraa, Nordborg og andre havne. Det var jo et rart friluftsliv med adskillige afvekslinger, både i storm og stille.

Jeg mindes bl.a. en søndag morgen tidlig, at vi forlod Sønderborg havn, gik igennem den gamle pontonbro og med ret god vind stod vi ned igennem Alssund. Ved titiden om formiddagen var vi allerede ud for indsejlingen til den lille Dyvig havn. Der var stiv kuling fra vest med lavvande, og da vi nu skulle passere den snævre indsejling ud for landsbyen Mels, hvor vandstanden var meget ringe, rendte vi skuden på grund og stod fast.

Jagten var tungt lastet med alskens stykgods under dækket og en del foderkager som dækslast og vore bestræbelser for at stage os af grunden var ganske frugtesløse. Vi tog situationen så med ro, lavede vor middagsmad, bøfsteg, til rette og satte den med god appetit til livs. Så lagde vi os til at sove en god middagssøvn, stolende på, at vandstanden henad aften igen ville stige. Henimod aften kom vi da også flot igen ved indtrædende højvande og en halv time senere lå vi fortøjede ved bolværket i den lille privathavn Dyvig, der jo er udskibningssted for Nordborg by. Vi kom så tidligt ind, at vi endnu kunne nå at gå over i kroen og hilse på min soldaterkammerat, mejerist Thomsens forældre. Kroejer Thomsen var selv medejer af havnen og samtidig havnefoged og havnekasserer.

Denne lille rejse til Dyvig blev en af de sidste for mit vedkommende, idet jeg til 1. december 1890 tog imod et tilbud som skriver hos Sønderborgs tidligere borgmester, sagfører W. Grimm, og således måtte jeg sige farvel til søen og friluftslivet. Stillingen gav jo ikke ret meget i løn, men jeg kom derved ind i mange forhold, som hidtil havde været mig fremmede og det har man som regel ingen skade af. Samtidig vedblev jeg at søge plads ved mit fag og først i marts måned lykkedes det mig at få tilbud om en stilling som sætter i Husum. Den 12. marts 1891 forlod jeg derfor min hidtidige virkekreds og sagde for anden gang farvel til min fødeby Sønderborg.

I Husum 1891-93

Samme dags eftermiddag ankom jeg til mit nye bestemmelsessted og præsenterede mig straks for min nye principal, den 70 år gamle senator Jebens, udgiveren af »Husumer Wochenblatt«. Jeg blev da også straks antaget

og inden aften havde jeg fået lejet mig et pænt logi hos en ældre skomagerenke i Nørregade, hvor jeg ret snart blev som barn i huset. Det varede da ejheller længe, inden jeg fandt sammen med adskillige unge nordslesvigere samt en ung mand fra kongeriget, en guldsmed fra Horsens ved navn Kragh.

Blandt nordslesvigerne var endvidere en yngre bror til min gode ven fra Plön, Martin Petersen; hans navn var Nis Petersen, og jeg havde allerede lært ham at kende i Haderslev under mine gentagne besøg der hos forældrene. Han var ansat som kommis i en større kolonialvare-forretning der i byen og i løbet af kort tid var jeg lige så gode venner med ham, som tilforn med broderen. Vi unge danske sluttede os da nærmere sammen, foretog om søndagen en del udflugter og når vi engang imellem opsøgte et lokale, så gik vejen oftest til et par beværtninger i Nystaden, i nærheden af den store kvægmarkedsplads; de to værter var nemlig også fødte nordslesvigere og samtalerne i deres lokaler, hvor der kom mange danske handelsmænd, førtes som oftest i det danske sprog. Kragh og jeg holdt da også »Flensborg Avis«, og den bragte os daglig megen glæde og god underholdning ved nyhederne og artiklerne fra Nordslesvig og gamle Danmark.

I november 1891 blev jeg gift med Ane Marie Gregeresen, født 8. marts 1867 i Middelfart. Brylluppet stod hjemme i Sønderborg, men vi satte jo bo i Husum og vort lille hjem der i Søndergade blev nu samlingssted for vort lille danske samfund. På den måde mærkede vi mindre til, at vi boede i en overvejende tysk by. Arbejdet på trykkeriet gik ellers meget godt til gensidig tilfredshed, skønt min gamle principal var en vaskeægte »Slesvig-Holstener«. Da han godt kendte mit sindelag, fremkom han dog aldrig med nedsættende bemærkninger om Danmark eller om danske forhold over for mig. Han kunne

også godt i skæmt engang imellem begynde på en samtale i det danske sprog, som han nogenlunde beherskede. Vi havde det da ret godt, mens vi boede i Husum, men alligevel længtes jeg stadig tilbage til østkysten med dens skove og fjorde, bakker og dale, og jeg kunne ikke godt blive fortrolig med det flade og ensformede marskland.

Da der derfor i marts 1893 i »Flensborg Avis« adverteredes efter en dygtig avissætter, så søgte jeg denne plads og fik den også straks med opfordring om at komme til Flensborg snarest muligt. Jeg havde jo imidlertid 14 dages opsigelsesfrist, men jeg fik det dog lavet således, at jeg kunne rejse efter 8 dage, skønt min principal kun nødvendig ville lade mig gå. Han vidste nemlig ret godt, at min hu stod til atter at komme nord på igen, hvor jeg kunne være med til mere aktivt arbejde for dansk sprog og kultur og nu var lejligheden der. Den 27. marts 1893 forlod jeg da Husum og satte kursen imod Flensborg og imod nye oplevelser.

Typograf i Flensborg 1893-1910

Mandag den 28. marts 1893 tiltrådte jeg så min nye plads i »Flensborg Avis«s trykkeri. Medens redaktion og ekspedition havde ret gode lokaler i stueetagen af skibsreder og direktør for fjorddampskibene F.M. Bruhns herskabelige ejendom på hjørnet af Skibsbrogade og Nørregårdender, så var sætteri og trykkeri installeret i ret primitive lokaler i ejendommens baggård. Selve sætteriet var på et gammelt pakhusloft og nedenunder fandtes et smedeværksted til reparationer af dampskibene. Dette værksted med dets støj, røg og sod var jo ingenlunde noget behageligt naboskab til et trykkeri, og i sundhedshenseende lod det meget tilbage at ønske. Nå, man var i

de tider jo ikke forvænt i så henseende og de statslige forskrifter ikke så skrappe, som de er nu om stunder og næsten hele personalet bestod af unge eller yngre mennesker.

Min nye principal, ejeren og udgiveren af »Flensborg Avis«, redaktør Jens Jessen,⁴ fik jeg dog ikke at se i de første fem til seks måneder, thi han afsonede i denne tid en af de mange og lange fængselsstraffe, som de tyske domstole idømte ham for hans uforfærdede kamp imod Sønderjyllands fortyskning. Imens ledede hans svoger redaktør R.P. Rossen⁵ (den senere bankdirektør i Tønder) hele bladvirksomheden.

Hr. Rossen var dengang formand for selskabelig forening »Ydun«,⁶ en lille forening, hvis medlemmer bestod af danske småhåndværkere og arbejdere og som dengang sammen med den gamle danske »Borgerforening«⁷ repræsenterede den bevidste danskhed i Flensborg by. I april måned 1893 blev jeg medlem af den nævnte forening »Ydun«, og det varede ikke ret længe, inden nogle af medlemmerne, deriblandt jeg, optog den gamle tradition indenfor »Ydun« med at opføre danske dilettantkomedier for medlemmerne som et led i arbejdet for bevarelsen af vort gamle modersmål, der trængtes hårdt i Flensborg by. Allerede den 5. maj 1893 opførte vi på »Bellevue's« lille scene sangspillet »Nej« af J.L. Heiberg, hvori jeg debuterede i den gamle justitsråds rolle. I efteråret blev jeg valgt ind i bestyrelsen for »Ydun« som dens sekretær og protokolfører. Vor lille forening var i de år den eneste forening i byen med dansk forretningsprog, idet forretningsproget indenfor den gamle »Borgerforening« efterhånden var gået over i det tyske sprog, vel nok mest af praktiske grunde, idet ikke så få af »Borgerforeningens« medlemmer var indfødte flensborgere, som bedre beherskede det plattyske sprog end det danske. I »Ydun« holdt man derimod strengt fast ved dansk forret-

»Ydun«s dilettanter opfører »En søndag på Amager« den 25. april 1903. I midterste række fra venstre ses Valdemar Sørensen, der senere blev politimester i Flensborg under afstemningen i 1920, som nr. 1 og Jørgen Nielsen som nr. 2. Fot. efter »Barn i Flensborg 1890-1920«, 1973, s. 51.

ningsprog, hvilket jo også var en selvfølge for danske folk.⁸

I juni 1893 fødtes den 26. vor lille førstefødte søn, som i dåben derpå fik navnet Axel. Desværre fik den lille dreng lige efter julen hjernebetændelse og den 10. januar 1894 lukkede han sine små øjne igen til stor sorg for hans mor og mig. Den 17. juli fik vi så et lille tvillingepar, to små piger, Marie og Birgitte, men heller ikke disse fik vi lov til at glædes ved ret længe, idet Marie allerede sidst i august døde af almindelig livssvaghed og lille Birgitte i oktober

måned efter et heftigt krampeanfald ligeledes bukkede under for dette.

Ind imellem var jeg den 2. september 1894 atter blevet indkaldt til prøjsisk soldatertjeneste, idet jeg som reservist skulle med til en 3 ugers øvelse i manøvren, som afholdtes i Mecklenborg-Schwerin. Efter indkaldelsen befordredes vi den 3. september om morgenen til Slesvig by, hvor vi samledes til en reserve-bataillon, den 4. ved mit gamle regiment, det 84. infanteriregiment. Efter 3 dages ophold i Slesvig, i hvilke vi holdt skydeøvelser på skydebanen ved Isted og terrænøvelser på den store plads »Friheden« nede ved Slien, gik det den 6. september med jernbanen videre over Lybæk ind i Mecklenborg, hvor vi blev udlossede på den store station Kleinen ved nordenden af den store Schweriner sø. Så gik det videre til fods nord på efter landsbyen Mecklenborg(Dorf) til og den næste dag videre mod byen Wismar.

Men inden vi nåede denne havneby meldte jeg mig syg på grund af min gamle brokskade, der i varmen ikke kunne tåle manøvrens strabadser. Sammen med en anden syg blev jeg da igen sendt tilbage til Slesvig by for der at blive indlagt på lasarettet. Men uheldigvis havde vort kompagni glemt at medgive os et skriftligt bevis på, at vi var syge og skulle på lasaret, og så nægtede man os der optagelse. Nu var gode råd dyre. Vi havde jo hverken husly eller forplejning og vi nødsagedes da til at opsøge distriktskommandoen der i byen og anmode om kvarter og forplejning. Men heller ikke den militærmyndighed ville have noget med os at gøre, og vi stod atter lidt rådvilde på Slesvigs gader. Heldigvis havde vi begge to lidt skillinger hos os, så vi kunne købe os lidt brød hos en bager og lidt kaffe i en beværtning og for nattelogis vidste min kammerat råd. Han var nemlig lært klejnsmed og arbejdede på et værft i Kiel. Det var ham en nem sag at dirke en dør op til en af stuerne i de nye kaserner ved

Moltkegade, hvor vort civile tøj opbevaredes, og her lagde vi os om aftenen i den første den bedste seng og sov den nat godt og uforstyrret.

Næste morgen stillede vi atter på distriktskommandoens kontor, men opnåede ikke andet, end at vi fik ordre til ufortøvet at aflevere vore geværer, sidegeværer, tornystre osv., så vi ikke beholdt andet end den gamle uniform, vi havde på kroppen. Da denne ordre var efterkommet, blev vi igen uden videre sat på porten. Vi måtte da atter gøre et lille greb i vor egen pengepung for ikke at skulle sulte. Om aftenen sneg vi os atter ind på kasernen og gik i seng. Den næste morgen lagde vi råd op, hvad vi nu skulle gøre, og vi blev da enige om at sætte hårdt imod hårdt og iføre os vort civile tøj. Dette var indelukket i skabene på kasernen og her var min lidelsesfælle atter rask ved hånden med at opbryde de respektive hængelåse og inden ret længe forlod vi kasernen som civilister.

Vi satte nu atter kursen mod distriktskommandoens kontor, hvor man først ikke kunne genkende os, men da vi så fremførte vort ærinde, blev der en værre ballade. Vi truedes så med at blive arresteret af vagten, hvis vi ikke øjeblikkelig iførte os vore uniformer igen. Dette nægtede vi under henvisning til, at vi nu i 3-4 dage havde gået for lud og koldt vand og ikke mere havde penge til at købe levnedsmidler for. Vi anmodede derfor om, enten at blive optaget på lasarettet, som bestemt af vor troppedel, eller også at blive hjemsendt. Efter en længere forhandling blev vi endeligen af distriktskommandanten under bevogtning af en underofficer sendt til vagtkommandoens chef, en ung løjtnant, friherre v. Waltershausen, for at han kunne forhøre os og derpå bestemme, hvad der skulle ske. Denne unge officer var den fornuftigste af alle, idet han, efter at have modtaget underofficerens melding, og roligt påhørt vore klager, bestemte, at han ville sende os hjem på orlov, da han skønnede at vi ikke

kunne blive gående i Slesvig på den måde som hidtil. Vi måtte blot give afkald på at modtage lønning for den tid, vi havde orlov, hvad vi med glæde gik ind på, da vi til enhver tid atter kunne komme i vort arbejde. Lønningen og forplejningspenge for de fire dage, vi havde bekostet os selv, ville så efter manøvrens afslutning blive tilsendt os sammen med vore militærpapirer.

Dette tilbud gik vi gladeligen ind på og i følge med underofficeren gik det tilbage til distriktskommandoen og hen på eftermiddagen ud til banegården. Efter at have spenderet et par glas øl på underofficeren og os selv, rejste vi derpå hjem til vore resp. familier, veltilfredse med udfaldet af dette ikke helt ufarlige eventyr. Et par ugers tid senere modtog jeg da også mine militærpapirer, hvorimod jeg ingensinde er kommet i besiddelse af den lønning og de forplejningspenge, jeg havde krav på. Under disse manøvre lærte jeg adskillige jævnaldrende nordslesvigere at kende, deriblandt daværende redaktionssekretær Hans Petersen ved »Dannevirkes« redaktion i Haderslev. Dette bekendtskab blev senere til et årelangt venskab, efter at Hans Petersen havde bosat sig i Flensborg.

Der fulgte nu et par rolige år, hvor arbejdet i trykkeriet kun afbrødes ved sammenkomster i »Ydun« med nogle få dilettantopførelser ind imellem.

Fortegnelse over de komedier, som selskabelig forening »Ydun's« dilettanter opførte i årene 1893-1914.

Nej.	Den tredje.
Af asken og i ilden.	Abekatten.
Lykkens luner.	På Kastelsvolden.
Store Bededagsaften.	101 er ude.
Narret april.	Om forladelse.
Tre for een.	Fastelavnsgildet.
Soldaterløjer.	Håndværkernes fest.

En søndag på Amager.	København-Århus tour og retour
Til sæters.	(3 akter).
Plader (3 akter).	Eventyr på fodrejsen (4 akter).
Barn i kirke (4 akter).	Et eventyr i Rosenborg Have.
Tordenskjold i Dynekilen	By og land.
(3 akter).	Feriegæsterne.
Familietvist.	En aften på forpost.
De to døve.	Verdens Herkules.
Huldrebakken.	Fra Sorrento.
Køge Huskors.	Sagt op.
Hansen.	

I den foranstående fortegnelse mangler endnu et par små komedier, hvis titler imidlertid er gået mig af minde. Hvor der ikke er tilføjet akter i klammer, er der tale om små enaktere (vaudeviller, sangspil og farcer).

Den 16. september 1896 fødtes os atter en lille søn, som blev døbt Hans Axel. Også han var yderst svagelig og for at holde ham i live måtte vi antage en kone til amme for ham og han kom da også ud over den spæde alder og voksede senere godt til, hvilket var os en stor og sand glæde. – I sommeren 1897 blev jeg atter indkaldt til militærøvelse, denne gang dog kun til en fjortendags-landeværnsøvelse, som jeg aftjente her i Flensborg. Med undtagelse af denne afbrydelse gik dette år sin rolige gang med arbejdet i trykkeriet og flere indstuderinger af dilleantkomedier i »Ydun«.

Foruden mit hverv som sekretær i »Ydun« fik jeg ved denne tid endvidere overdraget en post som eneste tilidsmand for Flensborg i »Nordslesvigsk Skoleforening«. Jeg måtte da gå rundt til alle medlemmer i byen for at indkræve bidragene. Antallet af medlemmer var jo ikke så særligt stort, omkring ved 100, men de boede spredt over hele byen og i dens udkanter, så det tog ikke så få af mine fritimer, særlig søndagens formiddagstimer, for at

få dette arbejde fra hånden. Endvidere måtte jeg se at få en del unge danske flensborgere af begge køn sendt på danske høj- og efterskoler og anbefale eller fraråde de derom til bestyrelsen for Skoleforeningen indsendte andragender, som jeg i de fleste tilfælde selv måtte skrive, da de unge som regel ikke kunne skrive et dansk brev, idet vort modersmål ikke blev brugt i de tyske skoler dengang og danske skoler ikke fandtes her. Ved at varetage dette hverv kom jeg i berøring med mange af de herboende danske og erhvervede mig snart et større kendskab i de danske kredse her i byen.⁹

Livet gik så sin jævne rolige gang i flere år uden større begivenheder. Den 4. december 1902 fik vi atter en lille søn, som blev kaldt Holger. Imidlertid var vor gamle danske præst, pastor Carstens, der stammede fra Als og som havde døbt vore øvrige børn, gået af og lille Holger blev derfor døbt af pastor Carsten Petersen, en ung hjælpepræst fra Nordslesvig, som også var dansksindet og skulle forrette de få danske gudstjenester og kirkelige handlinger, som endnu var tilladt. Pastor Petersen blev senere sognepræst i Magstrup, Haderslev amt.

Efter at pastor Petersen var kommet til byen og gamle pastor Carstens pensioneret, var nemlig de danske gudstjenester i Helligåndskirken blevet betydelig indskrænket og ligeledes de kirkelige handlinger, f.eks. dansk konfirmation var helt afskaffet. Dette førte da til, at der blev oprettet en forening »Kirkeligt Samfund«, som så lod afholde en række gudstjenester på det danske sprog. Formand for »Kirkeligt Samfund« blev bankdirektør P. Thomsen, medens jeg selv blev sekretær. Foreningen fik adskillige hundreder medlemmer og bidrog til i de påfølgende år ikke så helt lidt at holde interessen for de danske gudstjenester i Flensborg by vedlige.¹⁰

Min principal, redaktør J. Jessen havde omkring århundredskiftet planer fremme til at få startet en dansk

foredragsforening i Flensborg. Men da han så kort efter blev valgt i Haderslev-Sønderborg valgkreds som eneste danske medlem af den tyske rigsdag fik han mange andre og vigtigere interesser at varetage, og dette medførte tillige, at han måtte tilbringe en stor del af året i Berlin. Tanken om en foredragsforening blev derfor skubbet ud i fremtiden. Da redaktør Jessen så i året 1906 blev alvorlig syg og alt for tidligt afgik ved døden i juli måned samme år, var foredragsforeningen endnu ikke blevet til virkelighed. Der skulle da hengå endnu to år inden foreningen blev til og hertil bidrog selve den prøjsiske regering ved dens udstedelse af en ny tysk rigsforeningslov, som trådte i kraft den 15. maj 1908.

Denne lov forbød for fremtiden at benytte andre sprog end det tyske på offentlige møder, hvor ikke 60 procent af befolkningen talte det pågældende sprog. Om tyve år skulle dog denne bestemmelse atter ophæves og så måtte et andet sprog kun lyde nogle få uger førend der skulle finde rigs- eller landdagsvalg sted. Forbuddet trådte straks i kraft i Flensborg by og landkreds samt længere sydpå, medens man i Nordslesvig altså endnu i tyve år kunne benytte sig af det danske sprog på offentlige møder.

Forbuddet gav da stødet til, at den så længe påtænkte foredragsforening blev til virkelighed. I efteråret 1908 afholdtes der da to små fortrolige møder her i Flensborg, den 4. oktober i »Borgerforeningen« for deltagere fra landdistrikterne og den 14. oktober på »Flensborg Avis«s kontor for folk fra byen. Her stiftedes så »Foredragsforeningen for Flensborg og Omegn« med redaktør E. Christiansen¹¹ som formand, medens gårdejer P. Møller fra Harreslev blev næstformand. Alle vi øvrige tilstedeværende erklærede os rede til at være tillidsmænd for foreningen. Det gjaldt nu først om at hverve så mange medlemmer som muligt og det gik temmelig godt her-

med, næsten over forventning. Inden året 1908 sluttede, var medlemstallet allerede oppe på henved 900. Bidraget var jo også sat så lavt, så alle kunne være med, nemlig kun 50 penning om året og for familiemedlemmer lidt mindre.

Her i byen blev medlemmerne inddelt i distrikter med en kredsformand og tillidsmænd til at indsamle bidragene og give besked til alle medlemmerne, når der skulle holdes møde. Hermed opnåedes det da, at vi danske her i Flensborg by blev nogenlunde organiserede, så vi i tilfælde af rigsdags- og landdagsvalg kunne vide, hvor vi havde vore landsmænd, som vi kunne regne med. De fleste danske her i byen var dog dengang, lige som nu, arbejdere og vi dansksindede havde en slem konkurrent i det tyske socialdemokrati, som i de år var i stor fremgang og navnlig ved hjælp af fagforeningerne havde stor indflydelse på arbejderkredse.¹² Af denne grund gav valgtalene ejheller et tydeligt billede af danskhedens styrke, idet en del af de danske arbejdere af praktiske grunde foretrak at give deres stemme til en tysk socialdemokratisk kandidat, eftersom vi danske jo ikke var i stand til at sætte en egen kandidat her i kredsen igennem.

Ved rigsdagsvalgene var det imidlertid ikke muligt for socialdemokraterne at sætte deres kandidat igennem i første omgang. Vi søgte da efterhånden at bevæge de danske arbejdere til i første omgang at give deres stemme til den danske kandidat og så ved omvalget til socialdemokraterne. Efterhånden kom der i valgtiderne da også en slags samarbejde i gang mellem det tyske socialdemokrati og os og adskillige gange var min skolekammerat og kollega Valdemar Sørensen såvel som jeg selv sålunde med som talere i det danske sprog ved store arbejdermøder her i byen og ude i Harreslev sammen med socialdemokraternes fører og kandidat her i byen, Peter Michelsen, samt med redaktør Adler fra Kiel, som havde lært sig til at beherske det danske sprog.

»Foredragsforeningen for Flensborg by og Omegn« afholdt flere vellykkede møder i november og december 1908, både i Flensborg by og i Holdbi kro, der var meget godt besøgte og forløb uforstyrrede. Men da man så efter nytår 1909 havde indvarslet til et nyt møde i Padborg, der afholdtes søndagen den 10. januar, blev dette opløst af amtsforstander Clausen i Bov, skønt det jo drejede sig om et lukket foreningsmøde, hvor politiet efter den nye foreningslov ikke havde noget at gøre. Der blev protesteret imod denne fremfærd, men amtsforstanderen tog intet hensyn til bestyrelsens protest og opfordrede alle, der var til stede, til at forlade salen. I modsat fald ville de blive sat under anklage og straffede. Der var da intet andet at gøre end at bøje sig for magten.

Imidlertid var der også indkaldt til møde i Flensborg by, nemlig den 14. januar 1909, og det besluttedes, til trods for forbuddet i Padborg at lade mødet i Flensborg by finde sted, da politimyndigheden her sorterede under overborgmesteren, medens i landdistrikterne landråden udøvede denne myndighed. Nævnte dags aften var derfor alle siddepladser og en del ståpladser fuldt optagne i den store sal i »Nordischer Hof« (det nuværende »Flensborghus«), der kunne rumme ca. 500 personer. Der var håndhævet en skarp kontrol, ingen fik adgang til salen uden at forevise sit medlemskort, men ved halvnitiden mødte en politikommissær og en kriminalbetjent, der var det danske sprog mægtig, og begærede adgang. Formanden forment disse to at komme ind i salen under henvisning til, at det var et lukket foreningsmøde, hvor politiet intet havde at gøre. Politimændene hævdede dog, at det var et offentligt møde, som de havde fået ordre til at overvåge og de gik derpå ind i selve salen. Hr. Christiansen opfordrede dog endnu engang de to politibetjente, som var mødt i civil, til at forlade salen, da han ellers måtte melde dem til statsadvokaten for brud på husfreden.

Flensborg Foredragsforening.

En ekstraordinær Foredragsaften

afholdes

Torsdagen den 22. Maj 1913,

om Aftenen Klokken 8 $\frac{1}{2}$,

i den store Sal ved Loghuset Slotsgade 35.

Der bydes en særlig Lejlighed til at høre en fremtrædende **Foredragsholder**. (*Valdemar Rørdam*)
Dernæst **tælles Kaffe** paa de sædvanlige Vilkaar.
Til Slut **Oplæsning**.

Der begyndes præcist.

Den blaa **Sungbog** bedes medbragt.

Kun Medlemmer har Adgang. Medlemskortet maa forevises ved Døren, hvorfor enhver bedes huske at faa sit Kort med.

Bestyrelsen.

Indmeldelser kan gøres gennem Kredsformændene eller til et Bestyrelsesmedlem (Redaktør E. Christiansen, Advokat Chr. Ravn og Kontorist J. Nielsen). Optagelse kan dog kun ske paa et Bestyrelsesmøde og træder ikke i Kraft for den følgende Maaned.

I Løbet af Sommeren bedes alle Flytninger meddelt Bestyrelsen.

Møderne i Flensborg Foredragsforening blev bekendtgjort ved løbesedler, som kredsformændene uddelte til medlemmerne. Af hensyn til de mange butiksbeskæftigede begyndte møderne først kl. halvni. Bemærk, at man denne gang ikke har trykt foredragsholderens navn på sedlen, man ville ikke risikere, at han som rigsdanser blev udvist. Navnet Valdemar Rørdam er senere skrevet på med blyant. Fra foreningens arkiv i Den slesvigske Samling.

Men ejheller denne trussel hjalp noget. Ved nitiden åbnedes så mødet, efter at også opvarterne havde forladt salen og dørene til forsalen var blevet lukket. Politikommissæren hævdede dog vedblivende, at myndighederne anså mødet for at være offentligt og at de to betjente derfor ikke ville forlade salen. Efter at formanden så havde talt først kort på tysk og protesteret imod politiets fremgangsmåde, blev en indsigelse imod denne voldførelse af foreningsloven oplæst og derefter enstemmigt vedtaget under meget stærkt bifald fra forsamlings side. Derefter opfordrede hr. Christiansen til at synge en sang, selvfølgelig på dansk. Næppe havde forsamlingen istemt denne førend politikommissæren rejser sig op og med kraftig stemme råber ud i salen: »Forsamlingen er opløst, De må allesammen straks forlade salen!« Da dette udbrud ikke straks høres af alle på grund af sangen, gentages ordene og under almindelige og stærke udbrud af harme rejser folk sig og salen tømmes efterhånden.

Udenfor på gaden og senere på aftenen i »Borgerforeningens« lokaler, hvortil mange af mødedeltagerne havde begivet hen, drøftedes denne nye opløsning endnu i ikke alt for blide ord. Efter denne opløsning måtte foredragsforeningen foreløbig standse sine møder og nøjes med at indgive en klage til myndighederne og gøre straffekrav gældende imod de to politimænd. Men dette klagemål trak naturligvis i langdrag ved de forskellige retsinstanter. Først den 20. januar 1910 kom sagen til forhandling ved selve overforvaltningsretten i Berlin, men udsattes da igen for at foretage nye vidneafhøringer.

Arbejdersekretær 1910-14

Den 1. februar 1910 fratrådte jeg min plads som typograf ved »Flensborg Avis«s trykkeri. Årsagen var den, at der i den nærmeste fremtid skulle indføres sættemaskiner og jeg foretrak da af helbredshensyn at søge mig andet arbejde, hvad lægen alt for længe havde rådet mig til. Jeg begyndte da den nævnte dato som kontorist ved det for nylig oprettede »Dansk Oplysnings- og Arbejdsanvisningskontor«, som havde lokale i gæstgiveret »Zur Perle« i Nørregade i nærheden af den gamle Nørreport.

»Dansk Oplysnings- og Arbejdsanvisningskontor« havde til formål at hjælpe danske folk, både i byen og ude i landdistrikterne, med oplysninger og skriftlige arbejder og endvidere, så vidt muligt, at forsyne især landmændene trindt omkring i Nordslesvig såvel som vest og syd for Flensborg med det fornødne tyende, som der også dengang var mangel på. Bag kontoret stod en forening som enhver kunne blive medlem af ved at betale et årsbidrag på 3 mark. Hver mandag var der en repræsentant for kontoret i Haderslev og hver fredag i Sønderborg, hvortil medlemmerne så kunne henvende sig med deres andragender. De første dage i maj og i november var særlig store fæstedege. Et udvalg med hr. advokat Ravn som formand fungerede som tilsynsråd.

Kontorets bestyrer var først Chr. Mathiesen¹³ fra Åbenrå, senere fiskehandler i Esbjerg. I hans sted kom efter et års forløb den daværende generalagent Hans Petersen, forhen bogtrykkeriejer i Gråsten og redaktionssekretær ved »Dannevirke« i Haderslev. Hans Petersen var degnesøn fra Rødding, en ypperlig folketaler og en jovial mand, som havde mange venner trindt omkring, særlig blandt landboerne. Samarbejdet imellem ham og mig var udmærket og vi forblev venner lige til

Bliv Medlem af Foreningen:
**Dansk Oplysnings- og
Arbejdsanvisnings-Kontor i Flensborg.**

Nørregade 112.

(Arbejdersekretariat)

Telefon Nr. 879.

Formand og Forretningsfører
Generalagent Hans Petersen,

*Annonce for Dansk Oplysnings- og Arbejdsanvisningskontor
fra Sprogforeningens Almanak 1913.*

hans død i 1937. Efter nogen tids forløb flyttedes kontor-lokalerne til Nørregade 112, hvor vi i gæstgivergården »Stadt Kopenhagen« fik nogle større lokaler. Det siger sig selv, at vi på dette kontor kom i forbindelse med mange forskellige folk og lærte mange mennesker, navnlig bønder, personlig at kende, såvel fra hele Nordslesvig som Mellemslesvig og en del enkelte personer fra Sydslesvig. Tiden gik under denne ofte ret interessante selsættelse hurtigt.

Imens var retssagen angående »Foredragsforeningen for Flensborg og Omegn« gået sin gang igennem de forskellige instanser og den endte med, at overforvaltningsretten i Berlin den 20. september 1910 afsagde en dom, i hvilken klagen over den stedfundne opløsning afvistes. Domsgrundene meddeltes dog først i den skriftlige dom, der først kom her til Flensborg i slutningen af oktober samme år. Som følge af denne dom var der intet andet at gøre, end at opløse den gamle foredragsforening. Den 23. november 1910 om aftenen mødte efter formandens indbydelse 30 kredsformænd fra byen på »Flensborg

Avis«s kontor, hvor det vedtoges at opløse den hidtilværende foredragsforening og at oprette en ny forening for selve Flensborg by og en for landdistrikterne. Den gamle grosserer Lorens Poulsen¹⁴ var ordstyrer og efter at et foreløbigt udkast til nye vedtægter var godkendt, foretoges der straks valg til bestyrelsen, som gav til resultat, at redaktør E. Christiansen var valgt til formand, advokat Chr. Ravn¹⁵ til næstformand og jeg selv til sekretær for den nye forening for byen. Ved et omtrent samtidigt møde af tillidsmændene for landdistrikterne oprettedes en ny forening for landet med gårdejer J.B. Jepsen fra Vejbæk som formand og gårdejerne Jørgen Tychsen fra Frøslev samt Chr. Rossen fra Bov Mark som bestyrelsesmedlemmer. (Sidstnævnte var i øvrigt min gamle kompagni-kammerat fra soldatertiden i Haderslev).

Den nye »Flensborg Foredragsforening« vandt god tilslutning i byen. Efter kort tids forløb havde den allerede over 1000 medlemmer og stod til sidst med et medlemstal på godt 1200.

I vinterens løb var der omtrent hver måned en foredragsaften, mest med en foredragsholder fra Danmark eller Nordslesvig. Foruden disse foredrag bødtes der så på komedie og fælles kaffebord, hvor Logehusets økonom så skænkede en ret god kop kaffe til en pris af 10 penning. Der var gratis adgang for alle foreningens medlemmer, så enhver kunne overkomme at være med. Det kan ikke være for meget sagt, at netop disse sammenkomster var med til at fæstne sammenholdet iblandt de dansksindede i Flensborg by. Det var som oftest »Borgerforeningens« eller »Yduns« dilettanter, der genopførte de stykker, som de først havde indøvet i deres egne foreninger. Ved møderne førtes der meget nøjagtig kontrol med hvem der fik adgang. Medlemmerne måtte forevise deres medlemskort og foredragsholderne og andre udenbys gæster indførtes i en særlig protokol med navn og bopæl. Ved

næsten alle møder var det min bestilling som foreningens sekretær at stå ved indgangsdøren og kontrollere adgangen og jeg lærte på denne måde størsteparten af foreningens medlemmer personlig at kende.

Inden foredragsforeningen oprettedes, var der i de foregående år også sket en del inden for vor lille selskabelige forening »Ydun«. Den mangeårige formand, redaktør R.P. Rossen forlod i 1901 Flensborg for at tage bopæl i Tønder, hvor han var valgt til direktør for den nyoprettede danske bank »Tønder Landmandsbank«. Som hans efterfølger valgte »Yduns« medlemmer så værftbogholder Morten Billum til formand. Efter omtrent to års forløb nedlagde denne imidlertid sin post, hvorefter jeg blev valgt til formand for »Ydun«; denne stilling beholdt jeg indtil i efteråret 1908, da jeg frivillig nedlagde min ~~post~~ og så blev min daværende kollega, senere faktor L.K. Lausten min efterfølger i »Ydun«.

Til påske 1912 blev vor søn Axel så konfirmeret i Fruekirken af den tyske præst, al dansk konfirmation var jo ophævet siden gamle pastor Carstens lod sig pensionere. Da Axel havde meget gode skolekundskaber og især var meget dygtig til regning, lykkedes det os at få ham sat i lære på »Flensburger Volksbank« hos hr. bankdirektør Thomsen, der var meget godt tilfreds med ham.

Hen på sommeren 1912 var jeg sammen med en større del andre danske mænd og kvinder indbudt til en rejse til København, der varede fra om mandagen til torsdag aften. Det var første gang, jeg besøgte Danmarks hovedstad og det blev en udmærket og dejlig oplevelse. Med et dampskib tog vi over Sønderborg til Fåborg og så videre med jernbanen og færgen til København. Foruden i København var vi endvidere i Hillerød (Frederiksborg Slot), i Fredensborg og i Helsingør og på Kronborg. Det var smukke og uforglemmelige dage i Nordsjællands så smukke landskab.

Den 12. januar 1912 afholdtes der valg til den tyske rigsdag. Vor kandidat var dengang gårdejer Peter Grau fra Pøl. Nogen egentlig organisation havde vi da endnu ikke fået oprettet til de politiske valg. Der afholdtes dog et par gode valgmøder her i Flensborg, bl.a. et stort og godt besøgt møde i »Colosseum«s store sal, desuden nogle mindre møder i omegnen. Vi havde dog til dette valg den støtte, at vi nu havde foredragsforeningens omtrent 1200 medlemmer med samt deres adresser og det var imod tidligere valg altid en god hjælp. Resultatet blev jo ikke, at vi fik P. Grau valgt, men der var dog for første gang i lange tider en god fremgang i de afgivne danske stemmers antal.¹⁶ Man må dog herved tage i betragtning, at da var det kun mændene på over 25 år, der havde valgret. Jeg selv havde ved dette valg en lille oplevelse. En del af foredragsforeningens tillidsmænd havde ~~jo~~ i dagene forud for valget omdelt trykte flyveblade til medlemmerne og andre medborgere, som vi antog, muligvis vilde afgive en dansk stemme. Jeg havde selvfølgelig også været rundt med flyveblade, men da valgdagen oprandt og Hans Petersen og jeg om morgenen kom ind på vort kontor, blev vi enige om, at der endnu måtte gøres lidt valgpropaganda. Vi havde da set, at alle de tyske partier, og dem var der dengang ret mange af, ved indgangen til alle byens valglokaler havde opklæbet store plakater med opfordring om at stemme på deres kandidater. Jeg tog da fri fra kontoret den formiddag og hentede mig på »Flensborg Avis«s kontor et antal flyveblade med opfordringen om at stemme på P. Grau.

Disse flyveblade gik jeg så rundt med til alle valglokaler og klæbede dem op ved siden af de tyske. Flyvebladene, hvis tekst var affattede i det danske sprog, vakte naturligvis en vis opsigt. Da jeg nåede op til drengeskolen ovre på Jørgensbysiden og var i færd med at sætte min plakat på plads, lød der pludselig en vred herrestemme

ved siden af mig med opfordring til øjeblikkelig at fjerne plakaten igen. Jeg spurgte da den vedkommende om, hvem han var, siden han forment sig berettiget til at forbyde mig mit arbejde. Han svarede så, at han var skolens rektor og at han ikke ville tåle den danske plakater på sin tyske skole. Jeg gjorde ham da indlysende, at skolebygningen den dag var valglokale og når de tyske partier kunne opslå plakater, så var vi danske berettigede til at gøre det samme. Hvis han altså fjernede vort flyveblad, gjorde han sig derved skyldig i at øve valgtryk, og ville blive sat under anklage herfor. Dermed gik jeg videre, men ud på eftermiddagen gik jeg atter omkring til alle valglokaler og kunne med tilfredshed fastslå, at alle flyveblade sad endnu på deres plads, også på Jørgensby skole, så rektoren ikke havde turdet gøre alvor af sin trussel.

De følgende par år gik deres støtte gang med møder og diletantforestillinger såvel i foredragsforeningen som i foreningen »Ydun«. Også ude i landdistrikterne var »Ydun« med til at opføre nogle komedier, således på forsamlingshuset i Harreslev og på hotellet i Padborg for medlemmerne af landdistrikternes foredragsforening. Ellers forefaldt der intet i de år af større betydning.

Af ovenstående turde vel med al ønsket tydelighed fremgå, at det ikke stemmer overens med virkeligheden, når der nu i de senere år flere gange fra såvel tysk som fra en vis dansk side er blevet fremsat udtalelser om, at danskheden her i Flensborg i perioden omkring århundredeskiftet og en del år efter var så godt som hensovet og betydningsløs. Lad mig blot yderligere have lov at nævne nogle eksempler på dansk foreningsliv her. Vi havde således »St. Knuds skyttegilde«, »Dansk Good-Templar-Logen Skjold«, der stod direkte under Danmarks Storloge I, i en årrække også en lille afdeling af gamle danske våbenbrødre og »Dansk Ungdomsforening«. Ude på

»Margrethes Minde« havde vi Sprogforeningens store bogsamling, og »Borgerforeningen« såvel som »Ydun« havde et ret godt medlemsbibliotek. Alle tre bogsamlinger benyttedes meget. De således nævnte kendsgerninger turde vel nok være i stand til at afkræfte påstanden om, at al danskhed her i Flensborg by i de nævnte årtier var så godt som ophørt.

Verdenskrigen 1914-18

Men så midt i den smukke og varme sommer 1914 udbrød verdenskrigen den 1. august, og dette forandrede med ét slag hele stillingen, ja, så at sige, hele tilværelsen. Alle møder og alt foreningsliv ophørte, i de første augustdage blev et større antal dansksindede mænd og kvinder arresteret af de tyske myndigheder trindt omkring i Nordslesvig og her i Flensborg og mange af disse ulykkelige mennesker sad i månedsvis indespærrede, inden de atter fik lov til at vende tilbage til deres familie og deres gerning.

Hele deres brøde bestod i, at de havde været fremtrædende med i det dansk-nationale arbejde. Også for os på det danske arbejdsanvisningskontor betød krigens udbrud noget af en katastrofe. Min ven, Hans Petersen, såvel som hans hustru, var iblandt de fængslede danske og Hans måtte finde sig i flere måneders frihedsberøvelse, inden han atter kom på fri fod. Mange af de unge mennesker, som vi plejede at sende ud til landboerne, blev straks eller inden ret mange dage indkaldt til militærtjeneste, når de var tyske statsborgere, og udlændingene, som vi havde slet ikke så få af blandt danske, svenske og enkelte finske statsborgere, fik pålæg fra myndighederne om, at de ikke måtte forlade deres plads, såfremt de ikke

ville risikere en udvisning. Kontorets virksomhed blev således inden ret længe undergravet, da vi intet menneskemateriale rådede over mere; ledige pladser var der såmænd nok af, hvor så mange unge landboere var blevet indkaldt og det midt i årets mest travle tid, kornhøsten. Kontoret blev da efter nogen tids forløb nødsaget til at lukke og jeg stod ledig på torvet som en følge af krigen.

I mit gamle fag som typograf var der til at begynde med intet arbejde at opdrive. Jeg måtte da melde mig arbejdsløs og fik så af min fagforening en ugentlig understøttelse. Det var dog langt fra tilstrækkeligt til at leve af med hustru og en søn, som stod i banklære og jeg måtte derfor søge at få lidt fortjeneste ved siden af understøttelsen. Jeg skrev da en del lokalnyt til »Flensborg Avis« og gik flere gange om ugen i landsretten og søretten for at referere disses forhandlinger til avisen. Dette gav ved siden af at være en adspredelse en del bifortjeneste, så jeg på denne måde kunne slå mig igennem det første halve år af krigstiden.

Til foråret 1915 blev en hel del af mine yngre kollegaer indkaldt til krigstjeneste og der blev efterhånden rigelig efterspørgsel efter de ældre typografer, som ikke mere var værnepligtige. Først i marts måned fik jeg arbejde i Chr. Wolffs bogtrykkeri på Holmen, men dette varede kun en måneds tid, eftersom det kun var til udhjælp ved et større bestemt arbejde. Men da dette var færdigt kunne jeg få arbejde en tre-fire steder på én gang; jeg tog da imod et tilbud som avissætter ved »Flensburger Annoncenblatt« (firmaet Møller & Rasmussen). Bladet var jo upolitisk, men begge indehavere var dansksindede mænd, udgåede fra danske flensborgske familier. Endvidere stod endnu den gamle bogtrykker C.K. Thillerup, bladets grundlægger, bagved, han var født i Roskilde. Trykkeriet fandtes i sidstnævntes ejendom på Nørretorv, i samme gård som »Flensborg Avis«. Her havde jeg godt

og varigt arbejde i hele krigstiden og den påfølgende afstemningstid med.

I disse år gled tiden hen uden at der for mit vedkommende skete større forandringer. Henimod jul i 1915 blev min søn indkaldt som soldat. Han var da lige fyldt de 19 år og var for nylig blevet færdig med sin læretid. Som rekrut blev han sendt til det 39. infanteriregiment i den lille by Ratingen i nærheden af Düsseldorf i Rhinlandet. På grund af en hjertesvaghed var han ikke blevet sendt til fronten, men kom så ind på et militært kontor i selve Düsseldorf, hvor han forblev et års tid, hvorefter han blev reklameret af selve rigsbanken og sendt til dennes filial i kulbyen Hamborn i nærheden af Duisburg. Her forblev han lige til nytår 1919, da freden var sluttet; foruden at han da fik en god uddannelse i sit fag, slap han jo godt igennem de år og undgik derved at tage aktiv del i krigens rædsler.

Den 11. november 1918 sluttedes våbenstilstanden og revolutionen brød ud i Tyskland. Her i Flensborg mærkede vi dog ikke særlig meget til de revolutionære begivenheder; i de påfølgende måneder vendte imidlertid det indkaldte mandskab hjem til deres respektive familier, deriblandt også de dansksindede slesvigere, som havde opfyldt den tunge pligt at gå i krig for et fremmed lands sag. Desværre vendte de jo ikke alle tilbage, adskillige hvis tal ansloges til adskillige tusinder, genså aldrig mere deres sønderjyske hjemstavn, men fandt en tidlig grav trindt omkring på Europas valpladser, i de tropiske lande eller på havets dybe bund.¹⁷

Afstemningskampen 1918-20

Det hidtil så mægtige Tyskland var jo besejret og de allierede stormagter dikterede fredsbetingelserne. Heri fandtes der da også den bestemmelse, at der i de dele af Slesvig, hvor der efter afståelsen til Tyskland i 1864 endnu fandtes danske sympatier, skulle der finde en folkeafstemning sted og stemmernes flertal skulle afgøre, om den pågældende del af landet skulle afstås til Danmark eller vedblive at tilhøre Tyskland.

Endnu inden alle de til krigen indkaldte sønderjyder var vendt tilbage til deres hjemegn, toges der fat på forberedelserne til folkeafstemningen. Hen i november måned 1918 afholdt »Den nordslesvigske Vælgerforening« på »Folkehjem« i Aabenraa et stort tilsynsrådsmøde og heri fastlagdes de foreløbige regler for de fra dansk side iværksatte agitations- og oplysningsarbejder forud for afstemningsdagen. Også her i Flensborg blev der endnu i november måned indvarslet til et stort møde.¹⁸ Dette skulle finde sted fredag aften den 22. i »Colosseum«s store sal. Som ordstyrer fungerede den gamle og højt ansete grosserer Lorens Poulsen, men han havde næppet åbnet mødet, førend der oppe fra galleriet lød en øredøvende råben og spektakel med forlangende om, at det tyske sprog skulle benyttes. Tyske agitatorer havde nemlig fattet den plan at ville forstyrre mødet og agiteret for, at mange tysksindede kom til stede og i god tid i forvejen var hele galleriet blevet fyldt med adskillige hundreder af marinesoldater fra Mørvig-garnisonen. Hr. Poulsens stemme kunne ikke trænge igennem en sådan larm, hvorfor så hr. advokat Ravn trådte til som ordstyrer. Hr. Ravn havde jo deltaget i krigen som officer, var to gange blevet såret og var dekoreret med jernkorset af første klasse, så han nød også i tyske kredse en vis popu-

laritet. Efter en del forhandlinger med fremtrædende tyskere enedes man da om at begge sprog kunne benyttes af talerne, idet man fra dansk side bestemt vægrede sig imod forlangendet om, kun at måtte tale tysk. Adskillige talere fra begge sider havde så ordet, og det lykkedes under hr. Ravens kraftfulde styrelse at føre mødet til ende i nogenlunde ro og orden.

Dette første skridt fra dansk side ud i offentligheden viste dog, at det ingenlunde ville blive nogen let opgave at påvirke stemningen i dansk retning, dertil havde Flensborg by allerede været alt for længe under tysk fremmedherredømme og haft alt for stor en indvandring sydfra.

Den 12. januar 1919, en søndag, afholdtes to møder ude i landdistrikterne. Om eftermiddagen ude i Padborg og om aftenen i Ellund vest for Harreslev. Ved mødet i Padborg, der var stærkt besøgt fra omegnens landsbyer, navnlig fra Frøslev og Bov, talte først redaktør E. Christensen, der kun for en måneds tid siden var kommet hjem fra den tyske krigstjeneste, derefter landdagsmand, gårdejer Kloppenborg-Skrumsager fra Københoved og til slutning redaktør Andreas Grau. Mødet forløb roligt og med overvejende god stemning for den danske sag. Sammen med min søn, som en af de første dage i januar var kommet tilbage fra Rhinlandet, gik jeg til Padborg for at deltage i dette møde. Henad syvtiden kom efter mødets slutning Andreas Grau hen til mig og anmodede mig om at tage med til aftenmødet i Ellund i hans sted, da han den næste morgen skulle være til stede i Sønderborg for at varetage redaktionen af »Dybbøl-Posten«, som han ved nytårstid havde overtaget. Medens min søn så tog hjem til Flensborg kørte jeg sammen med Christensen og Kloppenborg-Skrumsager samt en del andre dansksindede folk fra by og land videre til Ellund.

Da vi nåede ind i den derværende kro, hvor mødet skulle afholdes, fandt vi salen og de tilstødende stuer

fuldt optagne og vi mærkede snart, at der var kommet ret mange tyskere og tysksindede til stede, skønt indbydelseren kun var rettet til dansksindede mænd og kvinder. Mødet fandt sted under ret primitive forhold, særlig hvad belysningen angik. Oppe midt på det bord, om hvilket indbyderne og talerne sad bænkedede, brændte en lille petroleumslampe i et bassin, taget ud af en hængelampe og selve salen lå hen i et halvmørke. Først talte redaktør E. Christiansen på det plattyske sprog om de politiske forhold i Syd- og Mellemslesvig. Dette foredrag påhørtes i nogenlunde ro, kun af og til afbrudt af tilråb, men da så landdagsmand Kloppenborg-Skrumsager tog fat på sit foredrag og benyttede sig af det danske sprog, opstod der stor uro i de tysksindede rækker og mange stemmer forlangte, at det tyske sprog skulle benyttes, hvad taleren dog nægtede at gå ind på. Uroen tog til, og inden ret længe opstod der en voldsom spektakel og larm. Talernes bord blev omringet af ophidsede mænd, til dels endnu i tysk soldateruniform, og lampen på bordet slået i stykker med et par stokkeslag, så petroleum og glassplinter fløj omkring ørerne på os. Vi blev så hurtigt enige om at vige pladsen, fordi vi ikke havde lyst til at inddade os i et almindeligt slagsmål med de tyske modstandere.

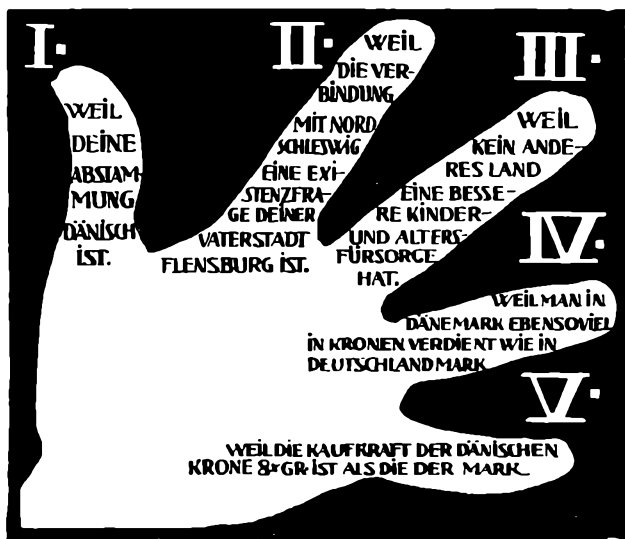
Vi forlod derfor salen og ville begive os ud på landevejen, men det viste sig så, at en del af de tyske mødedeltagere havde besat forstuen og selve krodøren. Vi måtte så søge at trænge os igennem denne flok, men der vankede adskillige næveslag, inden dette lykkedes for os. Jeg selv kom ud af døren lige efter Kloppenborg-Skrumsager, og idet jeg ude på trappestenen vendte mig om, fik jeg et vældigt nakkedrag, som dog ikke havde andre følger end at mine briller røg ud på vejen og jeg selv bagefter. Kloppenborg var der ingen, som rørte ved, formodentlig har hans stoute skikkelse og brede ryg indgydet vore modstandere en vis respekt.

Da vi lidt senere samledes igen hos den gamle smed Lorenzen, faderen til Andreas Lorenzen, der havde været vor ordstyrer under mødet, viste det sig, at to mand var sårede i ansigtet, nemlig den kendte hjulmand Thiel- sen fra Holdbi og daværende lærer i Harreslev Schulz (nu overlærer i Skærbæk); de stod begge ude i køkkenet og vaskede blodet af næse og mund. Ellers var der ingen videre skade sket og efter en kort rådslagning besluttedes det, at vi skulle sætte kursen hjemad og roligt overlade valpladsen til modstanderne. Der forelå dog den mulighed, at vi kunne blive overfaldet undervejs, hvorfor vi lod vognen, der havde bragt os til Ellund, køre foran, medens vi gik til fods bagefter, dannende en kæde tværs over landevejen. Der skete os dog intet, og vi mærkede intet videre til tyskerne end at vi endnu i en lang afstand kunne høre deres skrål og sang tone ud fra kroen i den stille nat. Således endte da det første slag under afstemningskampen, men der fulgte flere bataljer af den slags.

Efter de i det foregående skildrede første møder tog afstemningskampen først rigtig fat, både igennem pressen, ved flyveblade og store til dels kunstnerisk udførte plakater, der opklæbedes på alle mulige tænkelige steder, ved møder og ved agitation mand og mand imellem. Der skulle dog forløbe endnu over et års tid inden selve afstemningsdagen oprandt og om denne tid er der jo skrevet så meget, så jeg ikke skal komme nærmere ind derpå her i disse minder.

I slutningen af november 1919 var jeg som ordfører for en arbejder-deputation på 5 mand sendt til København for at sætte os grundigt ind i danske arbejdsforhold og forhandle med de daværende arbejderførere. Det var dejlige og begivenhedsrige dage. Vi besøgte bl.a. Burmeister & Wains skibsværft, Ny Carlsberg, og Tuborgs bryggerier, en skotøjsfabrik og en del andre større virksomheder og om aftenen var vi enten i teater eller til møder.

WARUM sollst du für DÄNEMARK STIMMEN

Plakat fra afstemningskampen i Flensborg 1920, tegnet af Harald Slott-Møller. På tysk opregnes fem grunde til at stemme dansk. Der begyndes med en historisk argumentation og fortsættes med materielle tilskyndelser.

Det traf sig netop sådan, at der i de dage var indvarslet til en række møder af de sønderjyske foreninger i København med afstemningen i Sønderjylland for øje. Det første og et af de største møder fandt sted i Cirkusbygningen den samme dags aften, som vi var ankommet dertil om morgenen. Da vi havde meldt os på overretssagfører Manthey-Wagners kontor i Store Kongensgade, som vi havde vor ordre til, blev vi straks indbudt til at deltage i dette møde. Ved ottetiden var det rummelige lokale i cirkus fuldt optaget af tilhørere. Som hovedtaler var den bekendte venstrepolitiker Klaus Berntsen mødt, desuden talte fru overretssagfører Manthey-Wagner og flere andre. Senere hen blev jeg opfordret til at gå op på scenen og tage ordet, hvilken opfordring jeg selvfølgelig modtog med glæde. Jeg gav derpå forsamlingen en skildring af den flensborgske danskheds vilkår i for- og nutid, samt af den foregående afstemningskamp, der blev modtaget med bifald. Efter mødet var der kaffebord med fællessang og taler, hvor Klaus Berntsen holdt en humorfyldt tale om, at det var første gang, Klaus Berntsen optrådte i cirkus.

Under kaffebordet blev jeg af en herre fra den bekendte stationsby Haslev, gartneriejer Ulrich, en bror til den senere formand for »Grænseforeningen«, general Ulrich, anmodet om at komme til stede som taler ved et møde, som »Sønderjysk Forening for Haslev og Omegn« havde indbudt til den påfølgende aften. Den næste dags eftermiddag tog jeg så, ledsaget af en af mine kammerater, med toget til Haslev, hvor der var forsamlet et par hundrede mennesker i salen til det derværende hotel. Næste dags eftermiddag tog vi så tilbage til København. Nu fulgte der et par dage, i hvilke vi forhandlede med adskillige københavnske arbejderførere, bl.a. daværende folketingsmand Lyngsie og H.P. Sørensen. På Arbejdernes Kontor i H.C. Andersensgade havde vi adskil-

lige konferencer med disse samt en del andre herrer og modtog en hel del oplysninger samt materiale om danske arbejderforhold. For øvrigt besøgte vi en del museer og andre seværdigheder i hovedstaden.

Til søndagen den 30. november 1919 var der indvarslet til et stort massemøde i Lørups Ridehus på Østerbro og dette blev en hel stor begivenhed for os flensborgere. Mødet begyndte klokken 3 eftermiddag med koncert af et større blæseorkester. Derpå talte den gamle og ærværdige borgmester Gorrison fra Frederiksberg og endvidere lektor Vilh. la Cour fra Birkerød. Ind imellem talerne var der musikforedrag og fællessang og til slutning måtte jeg op på talerstolen. Det var et imponerende skue fra den høje talerstol at se ud over den store forsamling, der talte ca. 5000 mennesker. Til at begynde med var jeg lidt benøvet ved at skulle tale til så mange på én gang, men det varede kun et øjeblik. Akkustikken var udmærket i det store rum og forsamlingen meget lydhør, så jeg talte mig varm og lidt længere end først påtænkt. Da jeg sluttede, lød der meget stærkt bifald, der naturligvis blev ydet ud fra den tanke, at jeg var flensborger og skulle være en sympati-tilkendegivelse med vor nationale kamp hernede i denne bevægede afstemningstid. Men mange var dog også de personlige håndtryk, jeg endnu modtog inden forsamlingen skiltes; bedst mindes jeg en herres håndtryk, der præsenterede sig som kaptajn i garderegimentet Tillisch, en sønnesøn af den sidste danske amtmand i Aabenraa indtil 1864, kammerherre Tillisch.

Da vi omsider nåede ud af ridehuset og stod på gaden blev en af mine flensborgske kammerater og jeg (de øvrige kammerater var imidlertid i menneskemylderet kommet os helt af syne), af lektor la Cour budt med ind på et glas øl, en indbydelse, som vi gerne modtog. Vi gik så ind på en restauration på Sølvtorvet »Tre Hjorter«. Inde i lokalet sad bl.a. et ungt ægtepar, toldassistent Erik

Bohn og hustru Augusta; de havde ligeledes overværet det store møde i ridehuset og genkendte derfor straks lektor la Cour og mig igen. De bad om lov til at sidde sammen med os ved vort bord, hvad vi selvfølgelig gerne indrømmede dem. Dette bekendtskab skulle få stor betydning for mig, idet det blev til et venskab for livet. I samtalens løb viste det sig nemlig, at lektor la Cour ikke kunne komme med toget ud til Birkerød før ved ottetiden og han og vi to andre blev da inviteret med hjem til aftensmad hos Bohns, der boede i Vesterbrogade i nærheden af både hovedbanegården og af vort logi i »Ny Missionshotel« i Helgolandsgade. Vi tilbragte da der en meget behagelig aften, ind imellem med sang og musik, idet fru Bohn spillede klaver, og først henad midnat tog vi afsked med det gæstfrie ægtepar.

Dagen derpå fik jeg besked om at tale ved et sønderjysk møde i Roskilde, som fandt sted om tirsdagen. Hen på eftermiddagen tog jeg alene med toget til Roskilde, på banegården blev jeg modtaget af redaktøren for det konservative blad i Roskilde og ført hen til »Hotel Prinsen«, i hvis sal da mødet skulle finde sted. Med samme tog som jeg var der også kommet en taler mere inde fra København, nemlig daværende folketingsmand, baron Reetz-Thott, som senere arvede baroniet og slottet Gaunø i nærheden af Næstved, men ikke længe efter afgik ved døden i en forholdsvis ung alder. Foruden os to talte endnu borgmesteren i Roskilde, kaptajn Porsdal af Roskilde garnison og flere og mødet forløb på bedste måde og til alles tilfredshed. Ved midnatstid blev baron Reetz-Thott og jeg fulgt til banegården af en del herrer, og da baronen tog plads i en anden klasses kupé og jeg havde billet til 3. klasse, ville jeg sige ham farvel, men han mente da, at vi skulle samme vej og derfor kunne gøre hinanden selskab. Da jeg ytrede betænkeligheder ved, at jeg kun havde billet til 3. klasse, slog han det til side, idet

han mente, at den sag skulle han nok klare. Vi underholdt os så en times tid, mest angående forholdene sønden å, og inden vi tænkte over det, var vi atter i København.

Næste dags aften rejste vi 5 flensborgske arbejdere så tilbage til vort hjem, medbringende en del materiale angående arbejdsforhold og arbejderbevægelsen i Danmark. Vort ophold i den danske hovedstad havde strakt sig til otte dage i stedet for som oprindeligt planlagt til kun fem dage. Jeg personlig havde dog sluttet adskillige nye bekendtskaber og fæstnet de gamle, jeg hidtil havde haft og dette skulle få betydning for mig ud i fremtiden.

Resten af året 1919 og januar 1920 forløb med en del småmøder i byen og i dens nærmeste omegn. Til søndagen den 25. januar var der dog berammet et større møde på det nyopførte gymnasiums store skoleplads. Dette var meget stærkt besøgt, men desuden havde også talrige tysksindede borgere taget opstilling i den nærliggende bypark, ude på gaden og på vejen ind til »Bellevue« og en del deraf kunne ikke dy sig ved idelig tilråb og anden ståhej at gøre forsøg på at ville forstyrre det danske møde. Dette blev dog gennemført efter programmet og bagefter stillede deltagerne sig op i rækker og geled til et optog igennem byens hovedgader. Enkelte forsøg på også her at lave uorden og forstyrrelser i rækkerne blev dog straks nedtrykt af de mange tillidsmænd, som forsynede med hvide armbind og en stok, holdt orden i optogets rækker. På Søndertorv gjorde optoget holdt, og de mange deltagere fyldte hele den store plads. Efter en fællessang talte så redaktør E. Christiansen ud fra et vindue på anden sal i »Flensburger Volksbank«s bygning. Til slut lød endnu »Der er et yndigt land« ud over pladsen, hvorefter enhver gik til sit hjem, glade ved bevidstheden om, at så mange havde været med til at vise deres danske sindelag i al offentlighed.

Et par dage senere indtraf medlemmerne af den internationale kommission her til Flensborg og tog ophold i »Hotel Flensburger Hof«. En større afdeling engelske og franske soldater paraderede ved denne lejlighed for kommissionen, idet de tyske tropper kort forinden efter bestemmelsen havde måttet trække sig tilbage til 3. zone, medens franske og engelske soldater samtidig besatte området i 1. og 2. zone. Den 10. februar 1920, da 1. zone stemte sig tilbage til Danmark, blev også en glædesdag for os hernede, idet vi tog et godt varsel heraf.

Afstemningskampen tog imidlertid stadig til i hidshed og omfang. Vi antog jo, at besættelsestroppers nærværelse ville virke lidt afsvalende på tyskerne, men dette blev ingenlunde tilfældet, der forekom alligevel en del overgreb imod dansksindede folk og ved de møder, der afholdtes i de sidste måneder og da navnlig dem ude i landdistrikterne, var der stedse en afdeling flensborgske tillidsmænd med bindet om armen og en forsvarlig stok i hånden, som havde den opgave at sørge for ro og orden. Fra 1. zone og ligeledes fra nord for Kongeåen var der nu kommet en stor stab af gode talere og andre medhjælpere i agitationen og de danske møder blev nu betydeligt forøgede.

Den sidste søndag før afstemningsdagen, der var fastsat til den 14. marts 1920, afholdtes der om eftermiddagen to store møder i Flensborgs to største sale, nemlig i »Colosseum« og i »Sanssouci«. Heri medvirkede foruden en del talere også den omtrent firsindstyveårige tidligere kongelige skuespillerinde fru Oda Nielsen fra København, der med sine gamle kvikke sange tog publikum med storm og vandt stærkt bifald. Jeg havde ved denne lejlighed tilsynet med arrangementet på scenen i »Colosseum« og lærte således den bekendte og skattede »Fru Oda«, som hun i almindelighed blev kaldt, personligt at kende. Efter mødet i »Colosseum« måtte så endnu en del

af os tage ud til et møde i kroen i Harreslev, og det blev atter over midnat før vi nåede tilbage til vore respektive hjem.

Aftenen før selve afstemningsdagen, lørdag den 13. marts, var der atter indkaldt til store danske møder her i Flensborg. Både »Colosseum«s og »Sanssouci«s sale samt logehuset i Slotsgade var optagne af mange tilhørere, der forefaldt dog ikke nogen videre forstyrrelser i disse møder, som tilfældet havde været ved nogle af de foregående forsamlinger. I »Sanssouci« var jeg til stede som ordstyrer og blandt talerne nordfra var også den gamle og højtagede pastor Vilhelm Gregersen fra Gjerild nord for Grenå. Gregersen var jo kendt som forfatter og digter af mange små sange og han var jo født her i Flensborg som søn af en købmand i Storegade. Nu havde han ikke skyet den lange rejse herved ved vintertid og i sin høje alderdom for at være med ved sin stemme at føre sin fødeby tilbage til Danmark. Efter mødets slutning bragte jeg sammen med et par tillidsmænd den alderstegne præst ned til hans logi i Rødegade, thi det var ofte hændt, at enlige deltagere i danske møder var blevet forulempede af tyskerne på hjemvejen.

Så oprandt da den 14. marts 1920 endelig den så længe ventede afstemningsdag med stærk kulde og blæst. De fleste af os var tidligt på færde for at ordne alt til selve afstemningen. Med tog og med skib var der kommet mange danske deltagere hertil, som på grund af deres fødsel eller ved længere ophold hernede havde erhvervet sig stemmeret; det var et smukt skue at se de danske dampskibe, vel en 5-6 i rad, ligge fortøjede ved bolværket med Dannebrog agter og i stortoppen samt med alle signalflag hejst i dagens højtidelige anledning.

Men var der kommet en hel del danske afstemningsgæster herved, så havde tyskerne sandeligen slæbt endnu mange flere udenbys deltagere hertil; der var gjort et

Danske afstemningsskibe ved Flensborgs skibsbro. Til venstre Kompagnihuset. Men de danske tilrejsende kunne ikke opveje dem sydfra. Fot. i Den slesvigske Samling.

stort propagandaarbejde i hele Tyskland for at få fat på så vidt muligt ethvert menneske, der var født i 2. zone eller ved længere ophold her havde ret til at stemme. Det siger sig selv, at der efter 54 års prøjsisk herredømme trindt omkring i Tyskland fandtes i tusindvis af personer, der var født i Flensborg som børn af tyske officerer, underofficerer, embedsmænd eller tyske tilflyttede forretningsfolk, håndværkere eller arbejdere, såsom endog børn af omstrefjende zigøjnere, som tilfældigvis havde set dagens lys et eller andet sted i 2. zone og imidlertid efter de nye tyske love ved århundredskiftet havde fået tysk indfødsret, var blevet opspurgte og mobiliseret til afstemningen.¹⁹ Man vil da let kunne forstå, at det var et betydeligt menneskemateriale, tyskerne her havde bragt på benene, og at det ikke var let fra dansk side at opveje

dette i tal. Hele afstemningsdagen trak da den tyske ledelse rundt i gaderne med alle disse fremmede, syn-
gende patriotiske tyske sange og nogle smædeviser, der i
dagens anledning var blevet rimede sammen. Flere gange
trak disse optog da også ned til havnen for at synge deres
sange og viser samt slynge en regn af hånsord ud imod de
ved kajen liggende dampskibe med Dannebrog oppe, et
syn, der irriterede tyskerne meget.

Dagen forløb dog nogenlunde roligt med kun nogle få
sammenstød. Det internationale gendarmeri holdt god
orden i gaderne og i kaserneerne holdtes både franske og
engelske tropper i beredskab for alle tilfældes skyld, men
de kom ikke til at træde i funktion. Afstemningsresultatet
blev dog for os danske en stor skuffelse, idet vi kun
mønstrede omtrent 28 procent af deltagerne.²⁰ Om aften-
en var »Borgerforeningen«s lokaler alle fuldt optagne af
både flensborgere og en hel del af vore landsmænd fra
nord for grænsen, der enten var kommet herved for at
afgive deres stemmer eller for at medvirke ved agitatio-
nen. Efterhånden indløb resultaterne ude fra landdistrik-
terne, som imidlertid ejheller var synderlig lystelige. Ind
imellem blev der holdt mange småtaler og sunget en del
fællessange for derved at sætte stemningen lidt i vejret.
De fleste talere opfordrede til, ikke at tage afstemnings-
resultaterne alt for tragiske, men at bevare modet og
sammenholdet også ind i fremtiden og med dette løfte gik
efterhånden de fleste af os hjem den aften.

Da jeg på vejen fra »Borgerforeningen« op til mit hjem
på Duborg Banke ved midnatstide gik over Nørretorv
mødte jeg der igen et stort tysk optog, som var på vej ned
til skibsbroen for at bringe de danske skibe og de om-
bordværende passagerer endnu en afskeds-serenade,
blandet med hyl og hånsord. Men efterhånden faldt byen
dog til ro og en for os danske bitter og tung dag var gået til
ende. Iblandt de landsmænd nordfra, som den aften var

med i »Borgerforeningen« og som havde taget virksom del i agitationen forud for afstemningen, var der mange som også senere hen i udlændighedstiden blev nogle af vore bedste støtter og som jeg senere skal gå nærmere ind på.

Her skal kun bemærkes, at der iblandt vore hjælpere nordfra også befandt sig en del unge studenter fra Københavns Universitet, som i mange henseender gjorde god fyldest. Bedst husker jeg deriblandt den senere folketingsmand og handelsminister Christmas Møller, den senere dommerfuldmægtig i Århus Huno v. Holstein, den senere redaktør Helge Knudsen og den senere præst ved Garnisonskirken og nuværende borgmester i København Alfred Bindslev. Disse fire og et par flere studenter, hvis navne imidlertid er gået mig af minde, var flere gange under deres ophold i Flensborg gæster i vort hjem, idet de var gode venner med min søn Axel, som var deres jævnaldrende. Bekendtskabet hidrørte fra året forud, i 1919, da min søn en mørk nat i marts måned sammen med nogle flere her fra byen ved en bondemands hjælp der boede lige op til grænsen, sneg sig over denne i nærheden af Frederikshøj Kro. Fra Kolding tog de pågældende så med jernbanen til København. Herfra tog min søn så sammen med studenterne ud på en flere ugers tourné, først til Nordsjælland og senere til Nordjylland for at deltage i den foreløbige agitation før afstemningen.

I april 1920 var et større antal mellemslesvigiske tillidsmænd indbudt til en rejse til København i anledning af nyvalg til folketinget. Besøget varede i flere dage og tillidsmændene deltog i agitationen og forberedelserne til valget. Vort hovedkvarter var i boghandler Fergos lokaler på Frederiksberg, hvor et utal af flyveblade og andet propaganda-materiale gjordes rede til uddeling og med disse blade var vi så en dag ude over hele København og da navnlig på fabrikker og andre store arbejdspladser.

Dagen før valget var en del af os ude i byerne på Sjælland for at tale for vor sag hernede med en mulig internationalisering af Sydslesvig for øje. Jeg selv rejste om morgenen ud til Store Heddinge, hvor jeg skulle tale om eftermiddagen ved et møde der i byen sammen med pastor Andersen fra Holbøl og om aftenen ved et møde i en større landsby i omegnen. Pastor Andersen var om bord i færgen over Lille Bælt stødt sammen med os fra Flensborg og han sluttede sig helt og holdent til os. Den daværende præst i Holbøl var en meget jovial og ligefrem mand og vort samvær i København og på rejsen blev for mit vedkommende til venskab med denne fortræffelige og elskværdige mand. I de nærmest påfølgende år var min hustru og jeg flere gange som gæster i Holbøl præstegård; hertil bidrog dog også at fru pastor Andersen var en gammel kending af os her fra Flensborg, hvor hun som ung pige ofte havde været medvirkende ved »Yduns« dilettantforestillinger. Pastor Andersens tidlige død satte imidlertid snart et punktum for vort gensidige venskab.²¹

Mindretalssekretær 1920-22

Efter afstemningsresultatet den 14. marts faldt sindene atter lidt til ro, men nægtes kan det ikke, at der herskede stor skuffelse og sorg i de danske rækker hernede. Men længe varede det dog ikke, inden spørgsmålet lød: Hvad nu? Efter et par små fortrolige sammenkomster indvarsledes der til et stort tillidsmandsmøde i »Borgerforeningen« først i maj måned og her stiftedes der så en dansk »Skoleforening for Flensborg og Omegn« for at skaffe den opvoksende danske ungdom en lejlighed til at lære dansk sprog og kultur bedre end hidtil at kende, nu hvor

vi ved en ny grænse blev skilt fra vore gamle kamp- og folkefæller i Nordslesvig. Jeg selv blev valgt ind i den nye skoleforenings bestyrelse som protokolfører.

Dette hverv blev dog kun af meget kort varighed. Inden ret mange uger kom der planer frem om også at oprette en politisk forening, der kunne blive en efterfølger af den gamle »Vælgerforening« og træde i aktion ved de tyske rigs- og landdagsvalg samt muligvis også ved de kommende kommunevalg. Efter en del forberedende arbejder blev der så atter indkaldt til et stort tillidsmandsmøde i »Borgerforeningen« og her stiftedes der så den 26. juni 1920 »Den slesvigske Forening«. Navnet tog man efter den gamle »slesvigske Forening« fra fyrrerne i det forrige århundrede, da danskheden i Nordslesvig vågnede op til dåd og krævede sin ret i national henseende. Ved det efterfølgende valg til bestyrelsen for den nye forening valgtes de følgende: Redaktør E. Christiansen til formand, advokat C. Ravn til næstformand, sparekassedirektør P. Nissen til kasserer og jeg til protokolfører. Da jeg hellere ville have med de politiske sager at gøre end med skolesagen tog jeg mod dette valg og nedlagde så mit hverv som bestyrelsesmedlem i den nye skoleforening.

Inden ret mange dage begyndte så tillidsmændene at agitere for at skaffe medlemmer til »Den slesvigske Forening«. En god hjælp herved ydede os de gamle medlemslister fra »Vælgerforeningen«, og inden en uges tid var gået havde »Den slesvigske Forening« allerede over 2000 medlemmer og tallet voksede stadig mere. Bestyrelsens og tillidsmændenes arbejde voksede samtidig og da medlemsantallet var passeret de 3000 viste det sig så nødvendigt at oprette en stilling som lønnet sekretær for foreningen. Denne stilling blev udskrevet offentligt blandt medlemmerne og der indkom da herpå omtrent 20 ansøgninger; heraf udvalgte der så tre ansøgninger til et

snævrere valg og deriblandt var også min. I begyndelsen af september måned 1920 indkaldtes så et tillidsmandsmøde og på dette valgtes jeg med stort flertal til lønnet sekretær i foreningen. Jeg opgav så mit arbejde som typograf ved »Flensburger Annoncenblatt« og den 15. september 1920 tiltrådte jeg min nye stilling.

Som kontorlokale fik jeg anvist to små kælderstuer i en sidebygning til den danske sparekasses ejendom i Nørregade 11/13. Her indrettede jeg så mit kontor under meget beskedne forhold og med små midler. Kontorets beliggenhed var jo ret god, omtrent midt i byen ved en hovedgade, og da flertallet af medlemmerne var bosiddende i den nordlige bydel, havde medlemmernes flertal nem adgang til kontoret og mange gjorde flittigt brug deraf. Mit arbejde kom snart ind i en jævn gang og medlemsantallet voksede stadigt. Foreningen blev inddelt i 22 distrikter med hver sin formand og næstformand og disse udgjorde den udvidede bestyrelse eller foreningens højeste instans. Et rigt mødeliv udfoldede sig snart, både i de enkelte distrikter og indenfor hovedforeningen. Mit arbejde bestod væsentligt i at registrere medlemmerne, at bistå disse ved al slags skriftlige arbejder og desuden at deltage i de fleste medlemsmøder, såvel de store som de små distriktsmøder, og at være til rede ved disse med oplysninger eller små foredrag om et eller andet aktuelt emne. Også indkaldelsen og arrangementet ved de forskellige møder påhvilede mig. Af de 22 distrikter var de 20 i selve Flensborg, medens det 21. distrikt omfattede medlemmerne ude i Harreslev by og på Harreslev Mark og det 22. distrikt var medlemmerne ude i Kobbermøllen, i Sosti og i Nyhus.

Der hengik nu rigeligt et års tid med støt fremgang både for »Den slesvigske Forening« og for »Dansk Skoleforening« og hertil kom da senere også endnu oprettelsen af den danske kirkelige menighed, til hvilken der blev

indrettet et kirkerum og flere andre lokaler i ejendommen Toosbüygade 7, det senere danske menighedshus »Ansgar«.

Den 4. januar 1921 opstod der her i byen en del kommunistiske uroligheder i anledning af en kommunistisk førers død og begravelse. Denne var nogle dage før blevet anholdt af de tyske myndigheder og indsat i arresten på Duborg kasernen; da han senere skulle føres i forhør forsøgte han, efter hvad der blev påstået, at flygte og blev derved skudt ned. Ophidselsen i byen var desårsag meget stor og efter begravelsen forefaldt der om eftermiddagen og senere ud på aftenen en hel del optøjer, navnlig ud for kasernen i Duborggade, der endte med, at militæret skød på mængden med maskingeværer og håndgranater, hvorpå de fleste tog flugten, medens en hel del blev anholdt og desuden blev 14-15 mennesker²² dræbt og en hel del sårede, der slet ikke var deltagende i optøjerne. Den næste morgen, da vi vågnede, var en hel del huse i Duborggade afspærrede for al færdsel, idet gadehjørnerne var spærrede med spanske ryttere og andre forhugninger. Først henimod middag blev gaderne igen frie og vi fik da lov til at kunne forlade vore huse.

Sidst i februar eller først i marts 1921 var der i »Borgerforeningen«s store sal arrangeret et par møder for »Den slesvigske Forening«s medlemmer, hvorved skuespiller Harald Obel havde indstuderet nogle scener af Holbergs »Jeppe på Bjerget« med nogle af os dilettanter. Efter at fremvisningen på scenen var forbi, åbnedes så mødet, hvorved jeg fungerede som ordstyrer. En mig fremmed herre kom da hen til mig og forestillede sig som Danmarks nye konsul her i Flensborg; det var vor senere så højtagede generalkonsul hr. Neergaard Møller, der den samme eftermiddag var ankommet hertil, og han holdt nu en lille tale til forsamlingen, idet han udtalte en tak og sin glæde over at være med den allerførste aften og aller-

mindst havde han tænkt sig at skulle overvære en »Holberg-forestilling«. Jeg tog derpå ordet og bød ham på mødedeltagernes vegne hjertelig velkommen, som vort gamle fædreland Danmarks officielle repræsentant. Disse de allerførste velkomstord til ham glemte konsulen mig aldrig og i de påfølgende år, hvor jeg havde min næsten daglige gang på konsulatet for at være rede med oplysninger, både i den ene og anden retning, kom konsulen ofte tilbage dertil.

Ved omtrent samme tid kom kommandør-kaptajn Godfred Hansen (en broder til den senere formand for Grænseforeningen, rektor H.P. Hansen i København) her til Flensborg for i »Den slesvigske Forening« at holde to foredrag om sin Grønlandsfærd og om grønlandske forhold i det hele taget. Kommandør Hansen var dengang adjutant hos Kong Christian X., men inden han døde blev han forfremmet til kontre-admiral. Jeg fik det hverv at føre kommandøren i to dage omkring i byen for at vise ham de historiske bygninger, kirkegårdene og andet og til minde om de timer, vi således tilbragte sammen, fik jeg senere fra ham tilsendt en smuk indbunden bog om hans opdagelsesrejse sammen med nordmanden kaptajn Roald Ammundsen, hvori den daværende premierløjtnant Godfred Hansen deltog, som næstkommanderende om bord i den store jagt »Gjød« med en besætning på kun 5 mand og med hvilken de gennemsejlede Ishavet nord om Europa og Asien og ned gennem Beringshavet til en japansk havn.

Henimod slutningen af 1921 flyttede jeg med kontoret fra kælderen til naboejendommen, Nørregade 9, hvor der på 1. sal var blevet lejet nogle lokaliteter til et dansk børnebibliotek samt læsestue. Lederen af børnebiblioteket var den gamle rektor M. Simonsen med frøken Fischer som medhjælperke. Et mindre bagværelse var imidlertid tilovers og dette blev da anvist mig som kon-

torlokale. Selvfølgelig var jeg meget glad for dette bytte, idet det fugtige kælderrum, som jeg havde benyttet hidtil, ikke just var godt for min sundheds skyld. Ved juletid blev jeg da også meget alvorlig syg og i begyndelsen af det nye år blev jeg nødsaget til at lade mig indlægge på St. Franziskus sygehuset, hvor jeg den 13. januar 1922 blev opereret af overlæge dr. Frank. Senere fik jeg så lysbehandling, men det viste sig dog snart, at man ikke med de på hospitalet forhåndenværende lysapparater kunne standse sygdommens videre udbredelse.

Snart forplantede sig sygdomsspirene fra venstre side af halsen, hvor jeg havde haft to store tuberkuløse kirtler, med en fistel ned i brystet og efter flere måneders behandling opgav dr. Frank mig som uhelbredelig, idet han dog antydede, at den eneste redning var, hvis jeg kunne komme til København og blive indlagt til lysbehandling på »Finsens Institut«. Nu var så gode råd dyre, thi det kunne jeg jo ikke gøre muligt ved egen hjælp. Så tog imidlertid min velynder, konsul Neergaard Møller, affære sammen med nogle gode venner i København, hvoriblandt særlig var hr. professor Schmiegelow og frue; sidstnævnte kendte jeg lidt til fra ungdommens dage, da hun var hjemme hos sine forældre, konsul Olsen og frue på »Fægteborg« ved Nordborg, desuden hr. skotøjsfabrikant Jørgen Petersen, som stammede fra gården »Langdel« ved Augustenborg og som jeg huskede fra dengang han som ung mand stod i handelslære i min fødeby, Sønderborg. Ved disse og flere gode venners hjælp blev det da muliggjort at jeg kom til København. Lørdag den 7. april 1922 tog jeg med aftentoget af sted fra Flensborg, ledsaget af min søn Axel, og søndag morgen, den 8. april, stod vi på banegården i København.

På Finseninstitutet i København 1922-23

Med en droske kørte vi fra hovedbanegården til Griffenfeldtsgade, hvor jeg foreløbig blev indlagt på det katolske hospital »St. Josef« på professor Schmiegelows egen klinik, da al plads på Finsens Institut for tiden var optaget. Jeg var jo her fra Flensborg vant til at ligge i sengen, men da professor Schmiegelow kom ind på hospitalet om mandagen, beordrede han mig straks op og nogle få dage senere måtte jeg gå ud i luften, ledsaget og støttet af en ung gårdmandssøn fra Varde-egnen ved navn Rasmussen. Oftest gik min vej ned til Sortedamssøen, hvor vi på en af bænkene kunne sidde og nyde det smukke skue i den milde forårsluft. Længe varede det imidlertid ikke, førend jeg måtte gå den lange vej fra Nørrebro til Østerbro hveranden dag til lysbehandling på Finsens Institut.

Dermed gik så det meste af sommeren, men én af de sidste dage i august flyttede jeg helt ud til Finsens Hospital på Strandboulevarden, idet jeg skulle opereres for fistlen i brystet. Min overlæge, der foretog denne operation, var den nu så navnkundige professor Ole Chievitz, der deltog i Finlandskrigen som leder af den danske ambulance og senere var medlem af den danske modstandsbevægelse og frihedsrådet. Professor Chievitz var en dygtig kirurg og operationen lykkedes godt. To dage efter kunne jeg atter forlade min sygeseng og hørte så atter til de oppegående patienter. Jeg havde fri udgangstilladelse når lysbehandlingen var til ende og kunne besøge mine i København boende slægtninge og andre gode venner. Meget ofte aflagde jeg et besøg hos min i Hellerup boende fætter, kongelig kapelmusikus August Petersen, og mine gode venner fra afstemningstiden, den nuværende overtoldkontrollør Erik Bohn og hans frue, i de

to familier var jeg helt som hjemme og en gang imellem var jeg også indbudt som gæst hos skotøjsfabrikant Jørgen Petersen og hr. og fru professor Schmiegelow, til dels ude i sidstnævntes smukke villa i Vedbæk; det var festlige dage for mig.

Det var således en god og interessant tid, det halve år, jeg tilbragte på Finsens Hospital. Selv til aftenmøder, der havde interesse for den sønderjyske sag, eller til de regelmæssige månedsmøder, som den lille »Flensborg-forening« afholdt i et lokale på Enghaveplads og hvortil jeg blev indbudt, kunne jeg komme, når jeg bare anmodede overlæge Chievitz om lov dertil. I disse møder traf jeg som oftest sammen med nuværende redaktør Tage Jessen, der på den tid studerede ved Københavns Universitet. Da hr. Jessen boede på Hagemanns Kollegium på Østerbro fulgtes vi to gerne med hinanden hjemefter fra møderne og da gjaldt vort samtaleemne gerne Flensborg.

Foruden disse adspredelser havde jeg imidlertid også lejlighed til under mit ophold i København at varetage nogle af mine gamle forretninger. Det var jo netop på samme tid, at ikke så få af Flensborgs danske indbyggere opterede for Danmark eller søgte indrejsetilladelse i Danmark. I Flensborg plejede jeg da ofte at modtage sådanne skrivelser fra selve Statsministeriet, med forespørgsel om den vedkommende ansøger. Mine oplysninger gik derpå gennem det danske konsulat tilbage til ministeriet. Nu havde konsulatet så meddelt, at jeg var på hospitalsophold i København og fuldmægtigen i ministeriet, den nuværende overinspektør i Børneforsorgen i Danmark, hr. Oluf Skjerbæk, ringede mig derefter op og bad mig komme ind på hans kontor i Statsministeriet. Hr. Skjerbæk var en meget behagelig embedsmand og et prægtigt menneske at forhandle med og det hændte ofte, at jeg flere gange om ugen blev tilkaldt. For det meste kunne jeg på stående fod give fyldestgørende oplysning-

ger, og det sparede ministeriet jo for en hel del skriveri foruden at den pågældende sag derved nød hurtigere fremme. Kun i enkelte sager, hvor jeg ikke havde tilstrækkeligt kendskab til vedkommende ansøgers personlige forhold, var det da nødvendigt at skrive til konsulatet i Flensborg. Men mange gange ringedes jeg op fra ministeriet og gik så eller kørte med sporvognen ind til den røde bygning ved siden af Kristiansborg Slot, hvor jeg altid straks fik foretræde hos daværende fuldmægtig Skjerbæk eller enkelte gange hos selve departementschefen, hr. Petersen.

Tiden gik således under mit ophold på Finsens Institut meget rart og afvekslende. Ofte fik vi på hospitalet besøg af nogle kunstnere, som gav de syge underholdning ved musik og sang, og flere gange kom der endog hele sangforedrag af sangforeninger, således fra postetaten og andre. Der sørgedes på denne måde for god opmuntring af patienterne og dette havde en meget heldig indflydelse på de syges sindstilstand og i forbindelse med den gode og nærende kost, som vi fik, var det medvirkende til, at hospitalet opnåede gode resultater med helbredelsen. For min persons vedkommende resulterede det med, at da jeg forlod sygehuset, havde jeg taget 33 pund på i legemsvægt og mit udseende havde i den grad forandret sig, så professor Schmiegelow gav mig det vidnesbyrd med, at jeg var en levende reklame for Finsens Institut.

En af de allersidste dage, jeg tilbragte på hospitalet, havde jeg en oplevelse, som jeg aldrig nogensinde vil glemme. Vi havde så ofte fra Kysthospitalets vinduer ud imod Strandboulevarden været øjenvidner til, at kongen på sit morgenridt i skridtgang kom hen ad gaden, hilsende til alle sider. Da jeg den nævnte morgen opholdt mig inde i bagerbutikken på hjørnet af Marstalsgade kom kongen atter forbi på sin høje gænger. Bagermadammen sagde da til mig: »Gå nu ud og hils på kongen!« Det var en

ytring, som hun adskillige gange tilforn havde rettet til mig, men som jeg dog hidtil ikke havde dristet mig til at efterkomme. Nu gik jeg så ud på gaden og stillede mig lige op til fortovskanten. Kongen kom nærmere, hilste, som han plejede, med et smilende ansigt ind til bagermaddammen og hendes pige, der begge to præsenterede med deres fejekost, idet de netop var i færd med at gøre rent i butikken. Da hesten så nåede hen til mig antog jeg en stram holdning, imens jeg så op til kongen og blottede mit hoved samtidig med disse ord: »Hilsen og hyldest fra Flensborg, Deres Majestæt!« Kongen studsede lidt og standsede så hesten, idet han hilste med hånden op til huen. »Tak, mange tak! Er De dernede fra?« lød hans ord og jeg svarede »Javel, Deres Majestæt!« »Så værsgod og hils dernede igen fra mig!« Derpå satte han hesten i gang igen og travede videre. Dette var mit ligefremme og uforglemmelige møde med Danmarks drot, Kong Christian X.

Få dage senere forlod jeg Finsens Institut med en vis vemodig følelse og en stor taknemlighedsgæld, fordi jeg her havde tilbagevundet mit helbred, tilbragt mange lykkelige og behagelige timer samt lært mange gode og udmærkede mennesker at kende. Jeg tog derpå et par dages ophold hos min fætter for at kunne få lejlighed til at sige farvel til alle de gode mænd og kvinder i København, der havde vist mig godhed og velvilje under min lange sygdom. Den 16. februar 1923, klokken 8 morgen, forlod jeg så Danmarks hovedstad med iltoget sydpå og efter en god rejse var jeg atter hjemme om eftermiddagen ved sekstiden.

Mindretalssekretær 1923-32

Efter et par dages hvile tiltrådte jeg igen min stilling som sekretær ved »Den slesvigske Forening«, hvor en hel del arbejde, navnlig med det nye medlemskartotek, under min lange sygdom havde ophobet sig. De første par uger forløb alt roligt og stille, men så indtraf der midt i marts måned en begivenhed, som den dag i dag endnu står tydeligt i min erindring. Lige efter at jeg den dag, det var en mandag, havde spist min middagsmad ringedes der meget stærkt på vor dørklokke i Duborggade. Min hustru gik ud for at se til, hvad der var på færde og kom så ind i stuen, ledsaget af tre mænd i civil. Den første deriblandt var den daværende kriminalkommissær Klöppel, som jeg kendte af udseende og han var ledsaget af en anden kriminalbetjent og en herre, der viste sig at være en skolelærer ved navn Krieger. Kommissæren forestillede sig selv og de to andre og meddelte mig derpå, at jeg var sigtet for landsförræderi og at de var mødt op for at foretage en husundersøgelse i min bolig. Jeg fik nu ordre til at sætte mig i min sofa ved siden af den förnævnte lærer og at forholde mig rolig, imens husundersøgelsen gik for sig. Efter i en god times tid at have endevendt alle forhåndenværende papirer og brevskeber og stablet det meste af disse sager, som var affattede i det danske sprog, op på borde og stole for at læreren skulle gennemlæse disse, da han, som var flyttet hertil fra Åbenrå, var fortrolig med dansk sprog, opgav de undersøgelsen, da denne jo ikke havde bragt noget som helst mistænkeligt for dagen.

Kommissæren beordrede mig derpå til at tage mine støvler og mit overtøj på og følge med de tre herrer. Denne opfordring forskrækkede min hustru i høj grad, eftersom hun troede, at jeg straks skulle anholdes. Efter samtale med hr. Klöppel erklærede denne imidlertid, at

jeg kun skulle følge med dem ned i Nørregade nr. 9 til »Den slesvigske Forening«s kontor, hvor der ligeledes skulle finde en husundersøgelse sted. Jeg måtte da med de tre politimænd ifølge gå ned til Nørregade, fulgt af forundrede blikke fra enkelte bekendte, vi mødte undervejs. På mit kontor, hvis tilgang og trappeopgang viste sig at være bevogtet af 2 uniformerede betjente blev alt, hvad der fandtes af papirer så endevendt og undersøgt, og nogle gamle medlemslister fra tillidsmænd i »Vælgerforeningen« blev som mistænkelige beslaglagt.

Derpå erklærede kommissæren, at han så sig nødsaget til også at tage mit medlemskartotek af »Den slesvigske Forening« med sig, hvorpå jeg gjorde ham opmærksom på, at de nye bestemmelser i den tyske borgerlige lovbog fra året 1900 lød på, at medlemslisterne i politiske foreninger ikke mere var underkastet politiets kontrol. Denne indsigelse hjalp dog intet, idet hr. Klöppel bestemt hævdede, at han måtte og skulle beslaglægge kartoteket. Jeg vægrede mig dog ved at udlevere dette, idet jeg gjorde gældende, at jeg kun ville bøje mig for magten og at jeg forbeholdt mig at indgive en klage til retten over politiets lovstridige handlemåde. Det hele endte med, at et par af betjentene fik kartotekskasserne under armen for at bringe dem i sikkerhed på rådhuset.

Næste dags formiddag begav jeg mig op på retsbygningen for at indgive en klage hos 1. statsadvokat v. Nordenskjöld imod politiets fremfærd med hensyn til kartotekets bortførelse. Her fik jeg imidlertid den besked, at statsadvokaten intet havde at gøre med politiets aktion i den såkaldte kanalstats-affære.²³ Jeg fik imidlertid besked om at henvende mig til den vedkommende undersøgelsesdommer. Her blev jeg dog i en brysk tone afvist med mit andragende om at få mit kartotek tilbagegivet. To dage senere mødte imidlertid vedkommende kriminalbetjent, der havde deltaget i husundersøgelsen, op på kontoret

med hele kartoteket. På mit spørgsmål, om de nu havde fået foretaget en afskrift af kartoteket, sagde han, at det havde de ikke kunnet få tid til i de 3 døgn, hvortil jeg bemærkede, at de med de mange skrivekræfter, som fandtes på rådhuset, med lethed havde kunnet få en afskrift besørget. Det viste sig da også ved byrådsvalget i 1924, at de tyske myndigheder havde godt kendskab til ret mange af foreningens medlemmer, så det var utvivlsomt rigtigt, at de havde afskrevet kartoteket.

Hvad angår selve undersøgelsen i denne såkaldte kanalstats-affære, så løb den helt ud i sandet, idet hverken de her i byen bosatte bestyrelsesmedlemmer eller de i landdistrikterne boende kunne drages til ansvar for noget ulovligt. Den, der længst var genstand for retslig undersøgelse var gårdejer Peter Lassen i Strukstrup i Angel.²⁴ Men den sæd, de tyske myndigheder dengang såede ude i Angel og andre steder i Sydslesvig, er nu, mens dette skrives, i færd med at spire frem trindt omkring i by og på land. Den hjemmehørende og fast bosiddende befolkning har nu endelig fået øjnene op for, at de hører sammen med det øvrige Norden og ikke har afstamning eller noget andet tilfælles med Tyskland. — — — Året 1923 forløb i øvrigt forholdsvis roligt med en del møder, mest distriktsmøder, med optagelse af nye medlemmer, med forberedelse af det store årsmøde i juni, der forløb på en udmærket måde og under stor deltagelse af venner nordfra.

I begyndelsen af året 1924, først i februar måned, fik jeg af foreningens bestyrelse ordre til at flytte mit kontor hen i Nørregade 76, hvor »Grænseforeningen« jo havde købt den store historiske ejendom, der er bygget op af sten fra det nedbrudte Duborg slot i kong Frederik IV's tid. Dette store bygningskompleks med sine ti mindre og én stor sal med scene egnede sig jo udmærket til alt dansk foreningsliv her i Flensborg og dets nye navn »Flensborg-

hus« var således meget betegnende. Jeg blev da den allerførste fra dansk side, som tog det nye forsamlingshus i brug, idet jeg fik et godt og rummeligt kontor på bygningens første sal. Jeg forblev dog ikke længe alene. Allerede den 1. april 1924 flyttede redaktør Jacob Kronika,²⁵ der var blevet udnævnt til dansk generalsekretær, ind i et tilstødende værelse og et par uger senere kom endnu en hjælpekraft, den unge Gottberg Brodersen her fra byen, der en kortere tid havde besøgt et dansk seminar og havde haft i sinde at blive uddannet som dansk lærer.

Da »Den slesvigske Forening«s bestyrelse og tillidsmandsmødet havde besluttet, at vi fra dansk side skulle tage del i det byrådsvalg, der skulle finde sted i maj 1924, for at prøve på, om vi nu evnede at sætte nogle af vore medlemmer ind i byrådet, så fik vi nu såre travlt med at forberede valgdeltagelsen, med at afholde en hel del møder, at opstille en større kandidatliste og andet mere. Resultatet af dette arbejde blev da også, at vi fra dansk side satte 7 af vore kandidater ind i det nye byråd. Dette medførte endvidere, at disse syv borgerrepræsentanter havde ret til at vælge én af deres midte ind i byens magistrat som rådmand. Hertil udpegedes hr. sagfører Ravn og i hans sted blev en syvende borgerrepræsentant igen udnævnt, således fik vi fra dansk side altså 8 mand ind i Flensborg bys råd. De danske borgere fik nu for fremtiden et ord med i laget om byens anliggender. »Den slesvigske Forening« gik da også støt og jævnt fremad i medlemsantal, noget, der også gav sig til kende, da vi i juni 1924 holdt et meget godt besøgt og vellykket møde på den nye årsmødeplads ved den gamle Kobbermøllevej i byens nordlige udkant. Til dette årsmøde var der i lighed med de tidligere år også kommet adskillige gode venner fra nord for grænsen til stede og om aftenen var der overfyldte møder i »Flensborghus«, »Borgerforenin-

gen«, Logehuset i Slotsgade samt i »Hjemmet« i Mariegade.

Resten af året 1924 forløb uden større begivenheder i det danske arbejde her i Flensborg. Der var dog jævn fremgang i medlemstallet for »Den slesvigske Forening«. Også for foreningens afdeling for landdistrikterne gik medlemstallet langsomt men støt fremad.²⁶ Landdistrikterne havde nu fået en ny og ung egen sekretær og denne, hr. Frederik Petersen, fik da også eget kontor i »Flensborghus«. I slutningen af maj 1925 var jeg med som delegeret til »Grænseforeningen«s delegeretmøde i København. Dette varede 3-4 dage og det var atter en dejlig oplevelse at tilbringe nogle gode dage i København og at finde nye venner samt hilse på gamle venner og kendinge samt slægtninge. Også i dette år var der i juni måned et godt dansk årsmøde her i Flensborg med god deltagelse af mange venner både fra nord og syd for grænsen. Længere hen på sommerens slutning var jeg på en uges foredragsrejse op ad Jyllands vestkyst. Jeg begyndte med to foredrag i forsamlingshuset i Ringkøbing, hvor jeg blev budt velkommen af »Sønderjysk Forening for Ringkøbing og Omegn«s formand, hr. gårdejer Jens Søe, Slistrup, i en landsby nordøst for Ringkøbing, hvis navn desværre nu er gået mig af minde. Fra Ringkøbing tog jeg så med toget nordpå op til Ulfborg station, hvor jeg om aftenen holdt foredrag i skolen og hvor jeg boede hos det unge lærerpar ved navn Christensen dersteds. Den næste formiddag gik jeg vestpå og kom efter ca. halvanden times gang, til dels igennem ret smukke granplantager, til landsbyen Staby, hvor jeg ligeledes holdt et foredrag og boede hos førstelæreren, der ligeledes hed Christensen. Denne var en ret interessant mand, som havde opholdt sig en årrække i De forenede Stater i Amerika og han var en varm ven af den sønderjyske sag. Søndag formiddag

Det danske årsmøde 1925 holdtes på en plads i den nordligste bydel. Det samlede mellem 4000 og 5000 mennesker. Det var Jørgen Nielsens opgave at få det store arrangement til at klappe. Fot. i Den slesvigske Samling.

var jeg til gudstjeneste i Staby Kirke, hvor lærer Christensen var kirkesanger. Mandag formiddag gik jeg atter tilbage til Ulfborg station, hvorfra jeg tog med jernbanen til Ringkøbing. Her afhentede Jens Søe mig med sit hestekøretøj og på hans gård tilbragte jeg endnu to gode og rolige dage, hvorefter jeg fra Ringkøbing atter rejste tilbage til Flensborg.

Jeg må nu gribe lidt tilbage i tiden for at kunne skildre en anden udflugt op ad Jyllands østkyst til Århus; denne rejse fandt sted i dagene fra den 13. til den 16. juni 1925. Et større selskab fra Flensborg by og nærmeste omegn var indbudt til denne udflugt. Lørdag formiddag forlod vi Flensborg med toget nordpå. Jeg kom til at bo hos gård-ejer Christiansen, Vejlegård pr. Malling, hvor jeg havde

et udmærket kvarter. Næste dag, søndag, den 14. juni, var vi til et stort folkemøde i »Egelund« ved Malling, hvor pastor Kjelstrup fra Beder og gårdejer Jørgen Søgaard fra Jaruplund talte. Kl. 7 aften var der så igen et møde med kaffebord på »Hotel Malling«, hvor en hel række talere havde ordet, deriblandt jeg. Ind imellem var der sang og musik og en udmærket stemning holdt os sammen til henimod midnat.

Næste dag, mandag den 15. juni (flagdagen), tog vi atter med bil ind ad den smukke strandvej til Århus, hvor vi ved »Botanisk Have« mødtes med det øvrige selskab og deres værter. Klokken 2 eftermiddag kørte vi så videre til et besøg i »Den gamle By«. Efter et besøg i det nærliggende store bryggeri »Ceres«, hvor vi blev beværtet med et godt glas øl, gik så turen videre til Århus' store og smukke domkirke, der blev beset under vejledning af pastor Wagner. Så kørte vi igen en længere tur igennem byen langs »Vennelyst« og forbi rytterstatuen til den nye havn, gennem »Friheden« og forbi Marselisborg Slot og mindeparken til »Varna Pavillon«.

Ud på aftenen var der så et offentligt folkemøde, hvor Jørgen Søgaard og Niels Kjems samt flere andre talte. Derefter var der fælles kaffebord i salen med taler og sang samt nationale melodier af »Varnas« orkester. Hen imod midnat forlod vi atter Århus efter en interessant dag og vendte tilbage til de forskellige kvarterer. Den næste morgen kl. 8.30 foregik afrejsen med toget over Århus og ud på eftermiddagen var vi atter hjemme i Flensborg, et godt og varigt minde om dansk gæstfrihed rigere.

Årene 1926 og 1927 forløb uden større begivenheder, når lige undtages de danske årsmøder hvert år i juni måned. Disse møder samlede hver gang en stor menneskare på den højt og smukt beliggende festplads med det store dannebrogflag som et stolt vartegn, der kunne

ses helt ovre på den danske kyst ved Kollund og Sønderhav. Til årsmøderne kom der foruden mange deltagere fra Flensborg by og omegn jævnlig en hel del venner nord fra grænsen og der blev da knyttet mange bekendtskaber og venskaber ved disse lejligheder.

Året 1929 bragte atter et byrådsvalg, ved hvilket den danske repræsentation i byens råd imidlertid gik tilbage til 4 mandater.²⁷ Efter som tiden gik, fik de danske medlemmer i byrådet mere og mere fast fodfæste og deres arbejde vandt anerkendelse, også fra tysk side. – I efteråret 1928 fik jeg besked fra bestyrelsens side om at afhente en bekendt ven fra nord for grænsen, nemlig digteren Valdemar Rørdam, på hans hotel og vise ham rundt i byen, navnlig da alle de historiske steder og bygninger, der har interesse for danske mennesker. Det blev en meget interessant dag, sikkert for os begge to. Til slutning var hr. Rørdam så elskværdig at indbyde mig til middag i »Gnomenkeller« og jeg fik her det indtryk, at digteren havde været glad for sit besøg her i Flensborg.

I 1929 var jeg atter i Århus, idet jeg der deltog i »Grænseforeningen«s sendemandsmøde. Det var atter et par interessante dage og jeg traf adskillige venner og bekendte fra før. Mest glæde havde jeg imidlertid ved at træffe en gammel ven helt fra vore barndomsdage. Det var den daværende direktør Viggo Pingel fra Svendborg Dampmølle, som deltog i sendemandsmødet som repræsentant for afdelingen i Svendborg. Der var glæde hos begge parter over at træffe hinanden igen efter så mange års forløb. Direktør Pingel var ældste søn af den i sin tid meget omtalte redaktør Pingel ved »Dybbøl-Posten« i Sønderborg.

Kun få dage efter min hjemkomst fra Århus kom jeg ud for en oplevelse af en anden art, idet jeg modtog en stævning for landsretten i Flensborg som vidne i en politisk retssag. Forhistorien hertil var følgende: De sidste år

i tyverne herskede der her i byen, som overalt i Tyskland, en stor arbejdsløshed. Blandt dem der var uden arbejde, var da også talrige medlemmer af »Den slesvigske For-
ening«, og disse medlemmer havde flere gange i tidens løb fået overladt den store sal i »Flensborghus« til deres møder. For at påse, at disse møder forløb i god ro og orden havde jeg fået det hverv af bestyrelsen at være til stede under møderne og dette var da også tilfældet ved ét, som afholdtes i begyndelsen af februar 1929. Foruden de dansksindede arbejdsløse var der den dag også mødt en del kommunister med deres stedlige fører i spidsen; jeg husker nu ikke mere vedkommendes navn. Han holdt naturligvis en tordentale imod den tyske regering, men mødet forløb ellers uden nogen art af uroligheder.

Nu var denne mand imidlertid blevet sat under anklage for at have fornærmet regeringen i den pågældende tale og retsforhandlingen skulle finde sted en af de allersidste dage i maj måned. Jeg havde nok hørt, at taleren tordnede løs imod adskillige ting inden for den prøjsiske forvaltnings rammer, som han var meget utilfreds med, men da jeg jo ikke var til stede som referent havde jeg jo ingen notitser gjort mig og ej heller kunnet eller have villet gøre mig den umage at huske bestemte sætninger af hans tale. Da jeg nu stod foran retten og skulle afgive min vidneforklaring, ville retsformanden, landsretsråd v. Re-
kowsky, absolut pådutte mig, at når jeg hele tiden havde været til stede under mødet, måtte jeg da sagtens kunne huske, at hr. Heuck, sådan hed kommunistføreren, havde udtalt en bestemt sætning med fornærmelige ytringer imod regeringen. Denne sætnings ordlyd blev gentagne gange læst op for mig og jeg blev da indtrængende opfordret til at granske min hukommelse og svare ja eller nej til, om jeg havde hørt taleren bruge disse bestemte ord.

Da jeg jo stod under eds forpligtelse til at sige sandhe-

den, så vægrede jeg mig ved at give et bestemt svar på dette spørgsmål. Jeg gjorde, sandheden tro, gældende, at jeg ikke havde haft nogen særlig grund til at indprente mig hans tale eller bestemte dele af denne, da sådant jo lå helt uden for min opgave. Det kunne godt være muligt, at denne ytring var faldet, men det kunne også godt være muligt, at dette ikke var tilfældet. I al fald kunne jeg ikke nu, fire måneder efter mødet, huske nogen ytring så bestemt, at jeg kunne afgive en vidneforklaring i så henseende. Formanden trængte endnu et par gange ind på mig, idet han mente, dette da ikke kunne være så vanskeligt at erindre. Jeg blev dog stående fast og fik så lov til at forlade vidneskranken uden at have afgivet nogen bestemt forklaring. Heuck blev senere frifundet af mangel på bevis, men efter nogle års forløb, da den tyske nazisme var kommet til magten, måtte han vandre i koncentrationslejr, hvor han skal være afgået ved døden. Jeg selv undgik imidlertid at komme i modstrid med kommunisterne, der dengang her i byen indtog en temmelig fremtrædende stilling.

De næstfølgende år forløb i ro og uden nogen større begivenheder. Tiden gik med den videre udbygning af »Den slesvigske Forening«. De største møder var selvfølgelig de store årsmøder, der udviklede sig stadig mere og mere og deltagelsen deri af gode venner fra nord for grænsen voksede med hvert år. Men også de talrige distriktsmøder rundt i byen, i Harreslev, Sosti og Engelsby og distrikternes generalforsamlinger med valget af bestyrelsen krævede en hel del arbejde.

I de år var jeg også et par gange nede i Slesvig by og holdt der foredrag i »Slesvighus« om foreningens stilling og udvikling.²⁸ Under mit første ophold i Slesvig by havde jeg også lejlighed til at besøge den da 80 år gamle apoteker Sofus v. Lachmann på Korntorvet. Under min samtale med denne gamle danske hædersmand fik jeg indtryk

af, at familien v. Lachmann, der havde ret mange venner og bekendte der i byen, tog virksom del i arbejdet for at genoplive dansk sindelag og kultur i den gamle by ved Slien, der var hr. v. Lachmanns fødeby. Jeg nærer derfor ingen tvivl om, at denne gamle danske familie, der i en længere årrække var bosat i Aabenraa, har æren for at have været med til at lægge grunden for de beviser af vågen dansk sindelag i Slesvig, som først gav sig udtryk i bygningen af »Ansgar-skolen« samt børnehaven og efter kapitulationen bar så gode frugter.

Desuden var jeg også en søndag tilstede i Tønning, hvor vi holdt et møde med medlemmerne i en lille restaurant lige uden for byen. Til dette møde var der imidlertid kun kommet en lille flok, vel en 60-70 mænd og kvinder i alt. Interessen for og deltagelsen i det danske arbejde dernede voksede først senere, efter at »Uffe-skolen« fik flere og flere elever og dermed tag i befolkningen og på denne måde voksede også interessen dernede for at få lært det danske sprog og derved kunne sætte sig ind i dansk åndsliv og kultur.²⁹

Af og til fik jeg i de år på kontoret besøg af adskillige gode venner fra nord for grænsen, der interesserede sig for det danske arbejde syd for grænsen. Nu husker jeg ikke mere alle de enkelte navne, men af dem, jeg måtte gå med rundt i byen for at vise dem de forskellige historiske fortidsminder fra den danske tid, de danske krigergrave, i særdeleshed den store fællesgrav fra Istedslaget, Gustav Johannsens og redaktør Jessens hvilesteder osv. husker jeg bedst den tidligere præst på Færøerne og forfatter J. Falck Rønne fra København samt den landskendte afholds-agitator redaktør Larsen-Ledet fra Århus.

I september måned 1931 modtog bestyrelsen, de enkelte distriktsbestyrelser samt hele tillidsmands-apparatet for »Den slesvigske Forening« en indbydelse til et 3

dages ophold i København, og dette tilbud modtoges med stor glæde. Med den flensborgske damper »Phønix« tog da et selskab på omkring ved 200 personer, mænd og kvinder, til Fåborg, derfra så videre med jernbanen over Fyn til Nyborg, med Storebæltsfærgen videre til Korsør, med iltog over Sjælland til Danmarks hovedstad. Her blev vi alle privat indkvarterede og de påfølgende dage vistes vi rundt til de forskellige seværdigheder. Blandt andet var vi i »Tivoli«, Det kongelige Teater, på Rigsdagen, i Zoologisk Have og på Tuborg bryggerierne, og der sluttedes af med en fin middag på »Bellevue Strandhotel«. Her havde daværende borgmester i Gentofte, oberst Parkov, forsædet og der holdtes mange gode og indholdsrige taler. Den store hjertevarme og gæstfrihed, vi ved den lejlighed var genstand for, vakte stor jubel og glæde iblandt alle de flensborgske deltagere og vil sent gå os af minde. Det var en stor opmuntring til tillidsmændene om fortsat arbejde.

Pensionist 1932-51

Den 24. januar 1932 fyldte jeg 65 år og faldt dermed for aldersgrænsen. Meget nødtvungent måtte jeg således forlade min stilling og det arbejde som havde hele min kærlighed og min store interesse. Men der var intet at stille op herimod, thi lovens bud var ubønhørlig. Jeg blev dog dermed afskåret fra til hverdag at kunne deltage i et aktivt arbejde for vor danske sag. Mit ønske havde steds været at kunne holde ud på min post til jeg var fyldt støvets år, de halvfjerds. Men jeg måtte altså forlade mit kontor den 1. februar 1932.

Nogle dage senere blev jeg indbudt til at deltage i et møde indenfor den udvidede bestyrelse og her modtog

*Jørgen Nielsen ved pensioneringen i 1932. På grund af sit dårlige syn brugte han pince-
nez, »næseklem-
mer«. Fot. på
Dansk Generalsek-
retariat.*

jeg som en anerkendelse for trofast arbejde en smuk kaligraferet adresse med den udvidede bestyrelses underskrifter, omtrent 48 i alt, og samtidig en afstøbning af Istedløven i gips. Begge disse ting var udført af den bekendte, nu altfor tidlig afdøde malermester P.P. Friis her i byen og det voldte mig en stor glæde at modtage disse beviser på anerkendelse fra foreningens side. Dermed var min officielle deltagelse i det aktive arbejde for danskhedens sag på en måde forbi, men jeg var dog ingenlunde til sinds at lægge mig helt på den lade side. Når lejligheden senere bød sig, f.eks. ved valgtider enten til rigsdagen eller til byrådet, stillede jeg ofte min arbejdskraft gratis til rådighed, og det var mig da altid en glæde at kunne være med igen i arbejdet for vor hjertesag hernede, ligesom det var mig en behagelig afveksling i

den mere ensformede tilværelse på mine gamle dage, hvor jeg jo som rentenyder havde en hel del fritid til min rådighed.

I sommertiden købte min hustru og jeg selv et sæsonkort til fjorddampskibene, der i de fem måneder fra 1. maj til 1. oktober berettigede til at sejle hver dag med skibene ud til de mange smukke udflugtssteder langs Flensborg Fjord og videre til Egersund, Gråsten og Sønderborg. Det var et meget behageligt tidsfordriv og en både sund og fornøjelig tilværelse i de følgende somre. For det meste tog vi til Gråsten eller Sønderborg for at nyde den længere sejlads og den friske søluft. Særligt for mig personligt var det altid en stor glæde og en oplevelse at komme så ofte over til min kære gamle fødeby og ved selvsyn at overbevise mig om den store og rivende opblomstring og udvikling, denne by nu var kommet ind i siden den i 1920 var kommet ind under dansk statsstyre. Alle de mange opgaver og forskønnelser, udvidelse af industri og handel, alt det man i de mange år fra 1864 til 1920 under tysk styre havde forsømt og vanrøgtet, blev nu fremmet på alle måder og byens indbyggerantal voksede i forhold dertil. Havnen blev en hel del forstørret ved opførelsen af en ny længere kajmur og boligbyggeriet fremmet efter en stor målestok. Den gamle eksercerplads omkring slotskasernen blev omdannet til en stilfuld park og selve slottet taget i brug som museum og til boliger. Det var alt i alt en stor glæde og fryd i de år ofte at komme til min fødeby og blive vidne til alle disse fremskridt.

Året 1933 bragte mig en særlig oplevelse, idet jeg da i august måned var indbudt til et 14 dages ophold på feriehjemmet »Krogholmgård« ved Trørød, nær ved Vedbæk, der tilhører foreningen »Ensomme Gamles Værn« i København. Pastor Hermann Koch, formanden for nævnte forening, afhentede deltagerne, i alt 10 gamle

fra Flensborg og 2 fra Slesvig by, og efter en god rejse fra om morgenen kl. 7 til kl. 9 aften var vi, sammen med ca. 50 gamle fra København, indkvarteret på den smukt beliggende gamle gård.

Den 2. september 1936 afgik vore kære eneste søn Axel ved døden i Sønderborg. Han havde ligget meget syg i over et års tid, lidende af tungekræft og han blev næppe 40 år gammel. Dette var et meget hårdt slag for os og da især for hans mor. Hun havde skrantet en del i de sidste par år og dette tab var for meget for hendes konstitution. Den 26. januar 1937 sov hun roligt ind og efter hendes ønske fandt hun sit sidste hvilested på Sønderborg kirkegård ved siden af vor søns gravsted. Jeg stod altså nu, 2 dage efter min 70 års fødselsdag, helt alene i verden. Min hustru og mine fem børn såvel som mine tre søskende var alle døde og borte og jeg følte mig såre ene og forladt.

I april fæstede jeg mig da en husbestyrerinde, en ældre ugift frøken Dorothea Lewerenz her fra byen og vi kom så godt ud af det med hinanden, at vi mente det rigtigt at indgå ægteskab og den 16. november 1937 viedes vi af pastor H.F. Petersen i vort hjem i Duborggade. De følgende to år gik såre godt for os; om sommeren sejlede vi meget med vore fjorddampskibe, mest til den nordlige side af Flensborg fjord til Gråsten, Egersund, Brunsnæs, Sønderborg, Alssundstationerne og Aabenraa. Et par gange gik det noget videre, både til Assens og Fåborg.

Disse udflugter var os til megen gavn og glæde, både i national og materiel henseende, men desværre varede det jo ikke ret længe, thi den 1. september 1939 udbrød jo den anden verdenskrig og dermed sattes en stopper for vor færden over grænsen. Ved livet under krigen skal jeg ikke her dvæle udførligt, det er beskrevet så ofte og erkendt nok, både i den ene og den anden retning. Jeg

skal dog lige nævne nogle enkelte tildragelser for mit eget vedkommende. Ikke ret længe efter krigens udbud, i oktober måned 1939 blev jeg valgt som formand for den lille danske sammenslutning »Krogholmgårds Minde« og denne stilling beklæder jeg den dag i dag. Under alle krigsårene afholdt vi vore møder hver anden måned og disse forsamlinger var med til at bære os lettere igennem krigens mange savn og tryk. Når vi sang vore gamle danske sange og dvælede ved de gamle minder glemte vi for en stund både bomberne og de mange savn, som krigen førte med sig. Årene sneglede sig langsomt hen, særlig for os ældre og gamle, men også den tid fik en ende. I den sidste krigsvinter fik jeg endnu en lille bestilling at tage vare på, idet pastor H.F. Petersen kom til mig og bad mig påtage mig kordegnens tjeneste i Helligåndskirken, da den lærer, som hidtil havde beklædt denne post, nu også var blevet indkaldt til krigstjeneste.

Så endelig bukkede Tyskland under og måtte kapitulere i maj 1945. Vi drog alle, både i Danmark og her i Sydslesvig, et befrielsessuk og det varede da heller ikke længe inden den danske folkevår brød frem, både på skolens, kirkens og foreningslivets områder. Dette bevidste, at det dog ikke havde været helt forgæves, at spirerne var blevet lagt dertil igennem det danske arbejde herude i de sidste par slægtled. Nu sidder vi så og venter og længes og længes imod nord, imod vort gamle moderland og håber på, at der engang for os måtte komme en befrielsesdag både fra holstensk og prøjsisk regimente og for det voldsomme flygtningetryk, der nu knuger vor sydslesvigske hjemstavn. Mange af os gamle vil sikkert komme til at lukke vores øjne forinden, men vi vil holde fast ved vort gamle håb i bevidstheden om, at vi har gjort vor pligt som danske mænd og kvinder.

I anledning af min 80 års fødselsdag i januar 1947 blev jeg udnævnt til æresmedlem af »Sydslesvigsk For-

ening«,³⁰ hvilken hædersbevisning glædede mig meget. Men så længe mit helbred og mine trætte øjne kan holde dertil, vil jeg efter evne være med i det danske arbejde og vil bede »Gud velsigne Danmark og hele det danske folk!« Lad mig da slutte mine erindringer med de slutningsord i den gamle sang, jeg så ofte har sunget:

Så modtag min hilsen, som jeg bringer Dem,
den er ærligt ment og kommer ærligt frem
og lad det i hjertet fæste varigt bo;
aldrig svigter sønderjydens tro!

Noter

1. Hauschildts værft var byens største; det beskæftigede i begyndelsen af 1870'erne 90-100 arbejdere, men efterhånden blev konkurrencen fra jernskibsværfterne for stor. I 1878 løb det sidste store sejlskib således af stablen, og i begyndelsen af 1880'erne standsede værftet helt (Sønderborg bys historie, II, 1967, s. 54).
2. Niels Diedrichsen, f. 1825 i Randers, dimitteret Skårup seminarium 1859, lærer i Sønderborg 1861-91 (Ravn: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814-1920, 1978, nr. 573).
3. Det åbne brev af 8. juli 1846 fastslog, at kongelovens arvefølge var gældende i hertugdømmerne Slesvig og Lauenborg samt i størstedelen af hertugdømmet Holsten. Dermed var hertugen af Augustenborgs krav på at blive hertug ved den oldenborgske mandstammes uddøen afvist. Det åbne brev vakte derfor stor vrede hos slesvig-holstenerne.
4. Jens Jessen, f. 1854 i Toghale ved Møgeltønder, læreruddannet. Fra 1882 redaktør og fra 1883 tillige udgiver af »Flensborg Avis«, som var grundlagt i 1869 af danske flensborgere. Under J. Jessens ledelse steg avisens abonnenttal fra ca. 800 til ca. 9300 holdere. I 1902 blev Jessen dansk rigsdagsmand i Berlin. Han døde i 1906. Se A. Svensson: Redaktør J. Jessen I-III, 1955-60.
5. Rasmus Peter Rossen, f. 1858 i Holbøl, læreruddannet, gift med redaktør Jessens søster Ellen. 1884-1901 redaktør ved »Flensborg Avis« og tillige 1889-1901 af »Nordslesvigsk Søndagsblad«. Fra 1901 direktør for Tønder Landmandsbank. Død 1928.
6. Foreningen »Ydun« blev dannet i 1877 som afløsning for den af myndighederne opløste forening »Enigheden«. »Ydun« havde i mange år den populære flensborger, rigsdagsmand Gustav Johannsen (1840-1901) som formand. Medlemstallet lå i slutningen af 1890'erne på knap 50, men efter 1900 steg tallet til over 100.
7. »Borgerforeningen« var oprettet i 1835 og var fra 1844 samlingsstedet for den danskorienterede del af Flensborgs overklasse og øvre middelklasse. Foreningen havde i 1890'erne knap 200 medlemmer, før verdenskrigen ca. 150 (L.P. Christensen: Borgerforeningen 1835-1935, 1935).
8. »Borgerforeningen«, der siden oprettelsen havde haft tysk forretningsprog, skiftede i 1913 over til dansk. H.V. Clausen anslår, at

- der ved år 1900 var 2-3000 flensborgere, som havde dansk som hjemmesprog, ud af en samlet befolkning på ca. 50.000. Mange af de dansktalende var indvandret fra Nordslesvig eller Danmark (Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmåls Historie, 1901, s. 330).
9. »Den nordslesvigske Skoleforening« var oprettet i 1892 og havde til formål at støtte uformuende unges ophold på efter-, høj- og landbrugsskoler i Danmark. Foreningen havde omkring 1900 ca. 4.700 medlemmer, men kun få i Flensborg, nemlig 42 i 1896 og 93 i 1913. 1893-1913 ydede Skoleforeningen støtte til 33 unge fra Flensborg (A. Lebeck: Tyve Aars Elever, 1914, s. 44).
 10. Halveringen af antallet af dansksprogede gudstjenester i Helligåndskirken i 1900 førte i første omgang til en protestskrivelse, som blev underskrevet af 1.910 flensborgere samt 113 fra omegnen. Da protesten ikke fik den ønskede virkning, dannedes i 1905 på initiativ af redaktør Jessen »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, der skulle arrangere gudstjenester med nordslesvigske præster. Samfundets første formand var grosserer Lorens Poulsen (se note 14). P. Thomsen, direktør for den danske »Flensburger Volksbank«, blev formand i 1912. Det ses ikke i samfundets protokol, at Jørgen Nielsen da skulle være valgt til sekretær på generalforsamlingen, men muligvis fungerede han som hjælpesekretær, efter at A. Svensson i 1907 var rejst til Sønderborg. »Kirkeligt Samfund« fik hurtigt over 500 medlemmer, men op imod 1914 faldt tallet til halvdelen (Forhandlingsprotokol 1905-21 i Den slesvigske Samling).
 11. Ernst Christiansen, f. 1877 i Vejebæk ved Bov, 1893 redaktionslærling på »Flensborg Avis«, efter Jessens død i 1906 chefredaktør. Stærkt påvirket af Jessen både politisk og journalistisk. Deltog 1916-18 i verdenskrigen. 1918-20 den ledende personlighed i bevægelsen for at få Flensborg med til Danmark, efter afstemningsnederlaget central person i opbygningen af mindretalsorganisationerne. Christiansen blev i 1940 af nazisterne tvunget bort fra avisen, han døde året efter.
 12. Det kan anslås, at to tredjedele af de dansksindede flensborgere omkring århundredeskiftet tilhørte arbejderklassen. Heraf var hovedparten ufaglærte.
 13. Chr. Mathiesen, f. 1873 i Åbenrå. Dansksindet socialdemokrat, som omkring 1907 af nationale grunde brød med det tysklede parti. Han oprettede »Dansk Oplysnings- og Arbejdsanvisningskontor« i 1908 med støtte fra ledende danske flensborgere. Efter 1914 fiskeeksportør i Esbjerg, død 1925. Se om hans udvikling i Festskrift til Johan Hvidtfeldt, 1978, s. 1-22 (Dorrit Andersen).

14. Lorens Poulsen, f. 1844 i Sønderborg. Kom 1868 til Flensborg, hvor han opbyggede en omfattende kolonialgrossistvirksomhed. 1904-14 formand for »Borgerforeningen«, 1905-12 for »Kirkeligt Samfund«. Død 1919.
15. Chr. Ravn, f. 1877 i Hyrup ved Haderslev. Fra 1906 advokat i Flensborg. 1913-41 oldermand for »St. Knudsgildet«, som han genrejste efter en lang nedgangsperiode. Død 1964.
16. Der blev i 1912 afgivet 456 danske stemmer i Flensborg mod 422 i 1907. I procent af samtlige stemmer gik danskheden imidlertid tilbage fra 4,4 til 3,9%.
17. Antallet af faldne fra de dansktalende områder af Nord- og Mellemslesvig angives normalt til op imod 6000.
18. Agitationen i Flensborg og landdistrikterne vest herfor varetoges af »Mellemslesvigsk Udvalg«, der var nedsat den 18. november. Det bestod af købmændene J.C. Paulsen, J.M. Ferdinand og J.E. Bosen, advokat Ravn, Journalist Andreas Grau og redaktør Ernst Christiansen.
19. Fredskonferencens dansk-belgiske kommission havde den 19. marts 1919 gjort følgende udkast til stemmeretsregler i fredstraktaten: »Stemmeret skal tilstås alle i *folkeafstemningsdistriktet bosatte* mænd og kvinder, der har fuldendt det 20. leveår og som a) er født i de områder, hvor folkeafstemning finder sted, b) eller har haft fast ophold der før 1. januar 1900, c) eller er født i disse områder, men udvist af de tyske myndigheder.« Men ved folkeretseksperternes redaktion faldt de kursiverede ord ud, og alle, der blot var født i afstemningsområdet, fik herefter stemmerne. Det gav tyskerne en stor fordel. Til gengæld var bestemmelserne i punkt b til danskerne fordel, særlig i Flensborg, hvor de mange, der var indvandret sydfra efter 1900 på denne måde blev afskåret fra stemmeretten (Fink: Da Sønderjylland blev delt, I, 1979, s. 210f).
20. De 28% danske stemmer er fraregnet de tilrejsende, jvf. note 19. Den danske andel af alle afgivne stemmer var i Flensborg på 25%. Stemmetallene var 8944 danske og 27081 tyske. – I landdistrikterne opnåede kun tre små kommuner på Vesterland-Før dansk flertal. I alt blev der i 2. zone udenfor Flensborg afgivet 14% danske stemmer, i zonen som helhed (inklusive byen) 20%.
21. De mellemslesvigiske tillidsmænds deltagelse i den danske valgkamp har Jørgen Nielsen fejlagtigt tidsfæstet til 1921, men her bringes afsnittet i dets rette kronologiske sammenhæng.
22. Ifølge »Flensburg. Geschichte einer Grenzstadt« (1967), s. 424 kostede urolighederne 11 døde og 22 sårede.
23. Kanalstatsaffæren var en udløber af grænsediskussionerne 1918-20,

hvor tanken om en selvstændig stat omkring Kielerkanalen var fremme. Denne statsdannelse skulle sikre, at kanalen var åben for alle nationer. Frankrig støttede i begyndelsen ideen, men opgav den på grund af modstand fra de andre allierede magter. I marts 1923 dukkede rygter om en kanalstat op igen i danske blade, hvorpå myndighederne foretog husundersøgelser hos ledende dansksindede sydslesvigere, nok mere for at få indblik i det danske arbejde end i tro på rygterne.

24. Peter Lassen, f. 1866 i Strukstrup i Angel. Han tilhørte en familie, der i flere generationer havde været dansksindet skønt den boede i en ren tysk egn. Han var virksom for hele Slesvigs genforening med Danmark 1918-20 og var ledende i »Den slesvigske Forening for Gottorp Amt«. Død 1938.
25. Jacob Kronika, f. 1897 i Broager, opvokset i Flensborg. 1919-24 redaktør på det tysksprogede, danske blad »Flensburger Norddeutsche Zeitung«, 1924-31 dansk generalsekretær, 1932-54 korrespondent for »Flensborg Avis« i Berlin, siden Bonn. Han var fra 1960-63 chefredaktør på avisen. Forfatter til en række bøger og pjecer om tiden i Berlin under nazistiret. Død 1982.
26. »Den slesvigske Forening«s medlemstal kulminerede netop i 1924:

	Flens- borg	Landdi- strikt	Gottorp amt	Ejder- sted	I alt
1921	c. 5200	c. 800	-	-	c. 6000
1924	5795	1544	850	-	8191
1932	3663	c. 500*)	250	65	c. 4500

*) 1931-tal.

(Kilde: C. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge, 1981, s. 400).

27. Jørgen Niensens omtale af byrådsvalget er i manuskriptet helt fejlagtig. Dels henlægger han valget til 1928, og dels omtaler han en dansk fremgang, men antallet af stemmer faldt fra 4524 i 1924 til 2932 i 1929 og mandattallet fra 7 til 4. Den danske rådmandspost blev dog bevaret ved socialdemokratisk hjælp. Rådmand var 1924-29 advokat Ravn og 1929-33 grosserer Cornelius Hansen.
28. Det danske forsamlingssted »Slesvighus« blev indviet i 1923. Danskheden i Slesvig by var siden 1922 organiseret i »Den slesvigske Forenings« afdeling for Gottorp amt. I 1930 blev der åbnet en dansk privatskole, som blev udvidet i 1936 og som samtidig fik navnet »Ansgarskolen«. Den havde da 92 elever.
29. Danskheden i Ejdersted blev i 1932 organiseret i en selvstændig afdeling af »Den slesvigske Forening« (se note 26). »Uffeskolen« i Tønning begyndte i 1935 med 32 elever.

30. Kriseårene i begyndelsen af 1930'erne, nazismens tryk og den anden verdenskrigs tab virkede stærkt nedslidende på det danske mindretal i Sydslesvig. Ved kapitulationen i 1945 havde »Den slesvigske Forening« kun 2728 medlemmer tilbage. Men hurtigt efter det tyske nederlag fik mindretallet en enorm tilstrømning af sydslesvigere, som ikke tidligere havde haft kontakt med det danske arbejde. Motiverne hos disse »nydanskere« og deres mål kan ikke uden videre bringes på en formel. For mange skabte det tyske samfunds totale politiske, økonomiske og åndelige sammenbrud et behov for alternative holdepunkter i tilværelsen, og her var det nærtliggende Danmark med dets fredelige og demokratiske traditioner en oplagt mulighed. Andre reagerede mod, at den massive invasion af flygtninge fra det østligste Tyskland truede deres hjemstavns særpræg. Også forestillingen om at opnå materielle goder ved tilslutning til mindretallet spillede en rolle. – »Sydslesvigsk Forening« (SSF) blev oprettet i september 1946 som afløser for »Den slesvigske Forening«. Allerede i oktober samme år havde den godt 56.000 medlemmer. Kulminationen kom i 1948 med over 75.000, siden gik tallet tilbage. 1986-87 havde SSF knap 20.000 medlemmer.

Navneregister

- Adler, Eduard, soc.dem. redaktør, Kiel 42
- Andersen, Peter, pastor, Holbøl 69
- Berntsen, Klaus, politiker, København 60
- Billum, Morten, værftsbogholder, Flensborg 49
- Bindslev, Alfred, præst, borgmester, København 68
- Bohn, Erik og Augusta, toldass., senere overtoldkontrollør, og hustru, København 61f, 75
- Brodersen, Gottberg, medhjælper på Dansk Generalsekretariat, Flensborg 82
- Carstens, H. J., dansk præst, Flensborg 40, 49
- Chievitz, Ole, professor, København 75f
- Christian X 78
- Christiansen, Chr., gdr., Vejle-gård pr. Malling 84f
- Christiansen, Ernst, redaktør, Flensborg, 41, 43, 45, 48, 56f, 63, 70, 98 (note 11)
- Christensen, Fred., førstelærer, Staby 83f
- Christensen, Kr. S. B., førstelærer, Ulfborg station 83
- Christmas Møller, John, politiker, København 68
- Clausen, amtsforstander, Bov 43
- Cour, Vilh. Ia, lektor, Birkerød 61f
- Daneil, kaptajn, Plön 25ff
- Dethlefsen, skibsfører, Sønderborg 11
- Diedrichsen, Niels, lærer, Sønderborg 5, 97 (note 2)
- Dierike, von, kaptajn, Plön 29
- Falck Rønne, J., præst, forfatter, København 89
- Fischer, Kristiane, biblioteksmedhjælper, Flensborg 73
- Frank, dr., overlæge, Flensborg 74
- Friis, P. P., malermester, Flensborg 91
- Gorriisen, borgmester, Frederiksberg 61
- Grau, Andreas, redaktør, Sønderborg 56
- Grau, Peter, gdr., Pøl ved Nordborg 50

- Gregersen, Vilh., præst, Gjer-rild 65
- Grimm, W., sagfører, borgme-ster, Sønderborg 31
- Hansen, Godfred, kommandør-kaptajn 73
- Heuck, kommunistfører, Flens-borg 87f
- Holstein, Huno von, sen. dom-merfuldmægtig, Århus 68
- Jebens, senator og bladudgiver, Husum 31f
- Jepsen, J. B., gdr., Vejebak 48
- Jessen, Jens, redaktør og udgiver af Flensborg Avis, rigsdags-mand 34, 40f, 97 (note 4)
- Jessen, Tage, student, Køben-havn, sen. redaktør, Flensborg 76
- Kjelstrup, pastor, Beder 85
- Kjems, Niels, vandelærer, Har-reslev 85
- Kloppenborg-Skrumsager, H. D., gdr., landdagsmand, Kø-benhoved 56f
- Klöppel, kriminalkommisær, Flensborg 79f
- Knudsen, Helge, sen. redaktør 68
- Koch, Hermann, præst, Køben-havn 92
- Krieger, skolelærer, Flensborg 79
- Kronika, Jacob, redaktør, gene-ralsekretær, Flensborg 82, 100 (note 25)
- Lachmann, Sophus von, apote-ker, Slesvig 88f
- Larsen-Ledet, Lars, afholdsagi-tator, Århus 89
- Lassen, Peter, gdr., Strukstrup 81, 100 (note 24)
- Lausten, L. K., faktor, Flensborg 49
- Lewerenz, Dorothea, Jørgen Niensens 2. hustru, Flensborg 93
- Lohse, Hans, skipper, Sønder-borg 30f
- Lorenzen, Andreas, landmand, Ellund 58
- Lorenzen, Chr., smed, Ellund 58
- Lorenzen, Ellen, Jørgen Niensens mormor, Sønderborg 10
- Lorenzen, Hans Peter, gæstgiver og vognmand, Jørgen Niensens morfar, Sønderborg 10
- Lyngsie, M. C., folketingsmand, København 60
- Manthey-Wagner, Chr., over-retssagfører, København 60
- Mathiesen, Chr., arbejdersekre-tær, Flensborg 46, 98 (note 13)
- Mathiesen, Mathias, soldat, Sjel-lerup, Als 23
- Michelsen, Peter, arbejdersekre-tær, Flensborg 42
- Motte, C. F. la, boghandler og bladudgiver, Sønderborg, 17f
- Møller, P., gdr., Harreslev 41
- Neergaard Møller, Vald., dansk generalkonsul, Flensborg 72f, 74

- Nielsen, Ane Marie, f. Greger-
sen, Jørgen Nielsens 1. hustru
32, 92f
- Nielsen, Anne Marie, Jørgen
Nielsens farmor, Sønderborg
10
- Nielsen, Axel, Jørgen Nielsens
søn, d. 1894 35
- Nielsen (Hans) Axel, Jørgen
Nielsens søn, f. 1896 39, 49,
54, 56, 68, 74, 93
- Nielsen, Birgitte, Jørgen
Nielsens datter 35
- Nielsen, Frederik, sømand og ar-
bejder, Jørgen Nielsens farfar,
Sønderborg 10
- Nielsen, Hans, faktor, Jørgen
Nielsens bror, Sønderborg 17
- Nielsen, Holger, Jørgen Nielsens
søn 40
- Nielsen, Ingeborg, Jørgen Niel-
sens mor, Sønderborg 10ff
- Nielsen, Jørgen Hansen, skibs-
tømrer og sømand, Jørgen
Nielsens far, Sønderborg 10ff
- Nielsen, Marie, Jørgen Nielsens
datter 35
- Nielsen, Oda, skuespillerinde,
København 64
- Nissen, P., sparekassedirektør,
Flensborg 70
- Nordenskiöld, von, statsadvokat,
Flensborg 80
- Obel, Harald, skuespiller, Kø-
benhavn 72
- Olsen, konsul, »Fægteborg« ved
Nordborg 74
- Petersen, Aug., kgl. kapelmusi-
kus, København 75
- Petersen, Carsten, dansk præst,
Flensborg 40
- Petersen, Frederik, dansk sekre-
tær for landdistrikterne, Flens-
borg 83
- Petersen, H. F., dansk præst,
Flensborg 93f
- Petersen, Hans, redaktionssekre-
tær, Haderslev, sen. general-
agent, Flensborg 38, 46f, 50,
52
- Petersen, Jørgen, skotøjsfabri-
kant, København 74, 76
- Petersen, Martin, vognlakerer,
Plön, fra Haderslev 26, 32
- Petersen, Nis, kommis, Husum,
fra Haderslev 32
- Pingel, Viggo, direktør, Svend-
borg 86
- Porsdal, kaptajn, Roskilde 62
- Poulsen, Lorens, grosserer,
Flensborg 48, 55, 99 (note 14)
- Ravn, Chr., advokat, Flens-
borg 46, 48, 55f, 70, 82, 99
(note 15)
- Reetz-Thott, Otto, baron, folke-
tingsmand, Gavnø 62
- Rekowsky, von, landsretsråd,
Flensborg 87f
- Rossen, Chr., gdr., Bov mark 48
- Rossen, R. P., redaktør, Flens-
borg, sen. bankdir. i Tønder
34, 49, 97 (note 5)
- Rørdam, Valdemar, forfatter,
Birkerød 44 (ill.), 86

- Schmiegelow, Ernst, professor, København 74ff
- Schulz, lærer, Harreslev 58
- Simonsen, M. D., rektor, biblioteksleder, Flensborg 73
- Skjerbæk, Oluf, fuldmægtig, København 76f
- Søe, Jens, gdr., Slittrup ved Ringkøbing 83f
- Søgaard, Jørgen, gdr., Jaruplund 85
- Sørensen, H. P., redaktør, sen. overborgmester, København 60
- Sørensen, Vald., typograf, sen. politimester, Flensborg 35 (ill.), 42
- Thielsen, Andr., hjulmager, Holbøl 58
- Thillerup, C. K., bogtrykker, Flensborg 53
- Thomsen, kroejer og havnefoged, Dyvig ved Nordborg 31
- Thomsen, P., bankdirektør, Flensborg 40, 49
- Tillisch, kaptajn, København 61
- Tschirschnitz, von, landråd, Sønderborg 19
- Tychsen, Jørgen, gdr., Frøslev 48
- Ulrich, gartneriejer, Haslev 60
- Waltershausen, von, løjtnant, Slesvig 37

SØNDERJYDSKE LEVNEDSLØB

I denne serie er hidtil udkommet:

- Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.
- Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Udsolgt.
- Morten Kamphövener. En sønderjysk fører. Udsolgt.
- Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Udsolgt.
- Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.
- Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Udsolgt.
- Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Udsolgt.
- Jens Bladt: Alsiske minder. Udsolgt.
- H. Gjessing: Drengår og manddomsvirke i Tønder. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb.
- I. J. I. Bergholt: Pligtens vej, En sønderjyde i 1. verdenskrig. Udsolgt.
- J. N. H. Skrumsager: Arne Marie Skrumsager. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb.
- Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb.
- Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Indb.
- Peter Beck: Dansk dreng i Sundeved. Udsolgt.
- Peter Beck: Ung mand fra Sundeved. Udsolgt.
- J. H. Jensen: Landsbylærer i genvundet land. Indb.
- Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem dansk og tysk. Indb.
- Edith Bergholt Andersen: Kroen i Halk og kredsen omkring den. Indb.
- Nr. 19. Hans J. Hansen: Alsiske landmandsvirke. Indb.
- Nr. 20. Hans J. Muusmann: Stavedskov – Ejstrup – Kragelund. Indb.
- Nr. 21. Marius Schildt: Et jævnt og virksomt liv.
- Nr. 22. A. Andresen: Den gamle landmåler fortæller. Indb.
- Nr. 23. Chr. Stenz: Dansk lærer i grænselandet. Indb.
- Nr. 24. Hans Andersen: Landeværnet – et tilbageblik. Indb.
- Nr. 25. Jørgen Nielsen: Arbejder i danskhedens tjeneste. Indb.

Indtil nr. 19 koster bøgerne 25 kr. pr. bind for medlemmer, normalpris 45 kr. Nr. 20 og 21 koster 30 kr. for medlemmer, normalpris 50 kr. Nr. 22 og 23 koster 45 kr. for medlemmer, normalpris 70 kr. Nr. 24 koster 45 kr. for medlemmer, normalpris 60 kr. Nr. 25 koster 50 kr. for medlemmer, normalpris 65 kr.

Priserne er incl. moms.

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition,
Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon 04 62 46 83.

Jørgen Nielsen (1867-1951) blev født i Sønderborg som fjerde barn i en arbejderfamilie. Han blev udlært som typograf på byens tyske blad, men søgte i overensstemmelse med sit danske sindelag efter soldatertiden til Flensborg Avis, hvor han var sætter fra 1893 til 1910. Hurtigt efter sin ankomst engagerede han sig i byens danske foreningsliv, særlig i »Ydun«, hvis formand han blev. Også i den store foredragsforening var han ledende. Efter 1918 kastede han sig med stor iver ind i kampen for Flensborgs og Mellemslesvigs tilbagevenden til Danmark. Han blev som andre skuffet den 14. marts 1920, men gik hurtigt med i arbejdet for at opbygge mindretallets organisationer, særlig som sekretær i »Den slesvigske Forening« 1920-32. Det var en post, der gentagne gange bragte ham i konflikt med de tyske myndigheder.

For første gang bringes her en arbejders syn på danskhedens udvikling i Flensborg. Jørgen Niensens erindringer er levende fortalt i et jævnt og kernefuldt sprog. De er en vigtig kilde til de dansksindede sydslesvigeres historie i en vanskelig tid.

Omslagsbilledet: Foreningen »Yduns« dilettanter 1903. Jørgen Nielsen er nr. 2 fra venstre i den midterste række. Stykket som opføres er »En søndag på Amager«.